

Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları: İki Yanlı Sektörel Bir Analiz ve Dış Ticaret Politikası Açısından Bir Değerlendirme¹

Erdem ATEŞ (<https://orcid.org/0000-0003-1459-9555>), Department of Economics, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: erdem.ates@deu.edu.tr

Ayşe Dilek SEYMEN (<https://orcid.org/0000-0001-5535-594X>), Department of Economics, Dokuz Eylül University, Turkey; e-mail: dilek.seymen@deu.edu.tr

Free Trade Agreements Signed By Turkey: Two-Sided-Sectoral Analysis and Assessment of Foreign Trade Policy²

Abstract

Especially after the Second World War, efforts to liberalize foreign trade has been accelerated amongst countries. These efforts can be divided into two as global and regional efforts. Global efforts have been exerted by various rounds of the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and by the World Trade Organization (WTO). Regional efforts, on the other hand, are represented by Preferential Trade Agreements (PTA), Customs Unions (CUs) and Free Trade Agreements (FTAs), which have been prevailed particularly in recent years. By adopting an “export-led growth model”, Turkey has been involved in both the global and the regional efforts towards trade liberalization since the 1980s. When viewed from a regional perspective, Turkey has signed FTAs for two main reasons. The first reason has been to find new markets to sell its products and services and to diversify its partnership with different countries in foreign trade. The second and primary reason is Turkey’s obligation to conform with the European Union (EU)’s trade policy under the Customs Union. Furthermore, Turkey has signed 37 FTAs until 2018, among which 20 of them are in effect now. 11 of the signed FTAs have been dissolved due to the partnering countries’ ascension to EU membership. Although the negotiations are complete, five of these signed FTAs are at the stage of internal approval by the partnering countries. In this study, effects of FTAs on Turkey’s foreign trade with its counterparties has been investigated for the 1980-2017 period using bilateral foreign trade data, growth rates of export and import, bilateral concentration index, sector-bilateral trade concentration index (SBT) and revealed comparative advantage index (RCA). The findings have been evaluated in terms of Turkish foreign trade policy.

Keywords : Free Trade Agreements, Foreign Trade Diversification, Foreign Trade, Economic Integration.

JEL Classification Codes : F02, F13, F15.

¹ Bu çalışma, “Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA): Dış Ticaret Etkileri İki Yanlı Sektörel Bir Analiz” adlı Yüksek Lisans Tezinden yararlanılarak üretilmiştir.

² This article is derived from the master thesis called “Fiscal Space: The Effects of Turkey’s Free Trade Agreements (FTA) on its Foreign Trade: A Bilateral Sectoral Analysis” which was written by Erdem Ateş in the Department of Economics, Dokuz Eylül University in 2017.

Öz

Özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra dış ticaretin serbestleşmesi çabaları artmıştır. Bu çabalar küresel ve bölgesel çabalar olarak ikiye ayrılabilir. Küresel çabalar, Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve ardından kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile verilmektedir. Bölgesel çabaları ise, Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA), Gümrük Birlikleri (GB) ve özellikle son dönemde yaygın olan Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) temsil etmektedir. Türkiye 1980'li yıllardan itibaren benimsediği "ihracata dayalı büyüme modeli" kapsamında hem küresel hem de bölgesel çabaların içinde yer almıştır. Bölgesel çabalar özelinde bakıldığında Türkiye'nin temelde iki amaçla STA imzaladığı görülmektedir. Birincisi; ürünlerini satacak yeni pazarlar bulmak ve dış ticarete ülke çeşitlendirmesine gitmek; ikincisi ve asıl neden ise, Türkiye'nin Avrupa Birliği (AB)'nin GB'ne dâhil olması nedeniyle, AB'nin dış ticaret politikasını uygulama yükümlülüğüdür. Türkiye 2018 yılına kadar otuz yedi adet STA imzalamıştır. Bu anlaşmalardan yirmi adedi yürürlükte bulunmaktadır. İmzalanan STA'ların on bir tanesi, imzacı ülkelerin AB üyesi olmaları nedeniyle feshedilmiştir. Müzakereleri tamamlanmış ancak ülkelerin iç onay süreçlerinde bulunan beş adet STA bulunmaktadır. Bu çalışmada; Türkiye'nin imzaladığı STA'ların taraf ülkelerle olan ticareti üzerine etkileri, 1980-2017 dönemi için iki yanlı dış ticaret verileri, ihracat ve ithalat büyüme hızları, bilateral yoğunlaşma endeksi, sektörel-bilatarel ticaret yoğunlaşma endeksi (SBT) ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (RCA) kullanılarak analiz edilmiş ve bulgular dış ticaret politikası açısından değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler : Serbest Ticaret Antlaşmaları, Dış Ticarete Ülke Çeşitlemesi, Dış Ticaret, Ekonomik Bütünleşmeler.

1. Giriş

İkinci Dünya Savaşından önce var olan korumacı dış ticaret politikaları, küreselleşme olgusunun da etkisiyle yerini ağırlıklı olarak dış ticaretin serbestleştirilmesi yönünde politika uygulamalarına bırakmıştır. Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki bu çabalar merkezi organizasyonlar tarafından gerçekleştirilen küresel çabalar ve bir veya birkaç ülke tarafından oluşturulan bölgesel çabalar olarak ikiye ayrılabilir. Küresel çabalar, 1947 yılında kurulan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) ve ardından GATT'ın daha kurumsal biçimi olarak oluşturulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ile verilmektedir. Bölgesel çabalar ise; bölgesel bütünleşme aşamaları olarak sırasıyla, Tercihli Ticaret Anlaşmaları (TTA), Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA), Gümrük Birlikleri (GB), Ortak Pazar ve İktisadi Birlikler olarak sıralanabilir.

Günümüzde bölgesel bütünleşmelerin en fazla tercih edileni Serbest Ticaret Anlaşmalarıdır (STA). WTO verilerine göre, dünya genelinde sonradan katılımlarla birlikte iki yüz kırk sekiz adet STA yürürlükte (WTO, 2017). Tarihteki ilk STA ise, EFTA ülkeleri tarafından 1960 yılında Stockholm Sözleşmesi ile kurulmuştur.

Serbest ticaret anlaşmaları, iki ya da daha fazla ülke arasında ticaret engellerinin ortadan kaldırılarak, taraflar arasında bir serbest ticaret alanı oluşmasını sağlayan ancak taraf ülkelerin üye olmayan üçüncü ülkelerle ticaretinde bireysel düzenlemelerini sürdürmelerine izin veren anlaşmalar olarak tanımlanabilir (Pinar vd., 2013: 2). Bütünleşmenin bu aşamasında üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbest dolaşımı mümkün

olmamaktadır. Ayrıca ekonomi politikası ve kurumların uyumlaştırılması da söz konusu değildir. Gümrük birliğinden farklı olarak STA’da üçüncü ülkelere karşı ortak bir gümrük tarifesi uygulanmamaktadır. Buna ek olarak gümrük birliğinde serbest dolaşım maddesi mevcut iken, STA’da menşei kuralları geçerlidir (Aynacı, 2015: 10).

Bölgesel çabalar genel kaniya göre, dış ticareti serbestleştirici etki yapmaktadır. Jeffrey Frankel ve Shang-Jin Wei tarafından “Açık Bölgeselleşme” kavramı tanımlanmıştır. Bu kavrama göre, bölgesel ekonomik bütünleşmelerin dışında kalan ülkeler bu durumun dezavantajlarından ve ticaret saptırıcı etkilerinden etkilenmemek için bloğa dâhil olan ülkelerin dış ticareti serbestleştirme adına attıkları adımları takip etmektedirler (Frankel & Wei, 1998: 3).

Bu düşüncenin aksine, bölgesel bütünleşmelerin dış ticareti serbestleştirmek yerine kutuplaşmaya neden olacağını savunan görüşler de vardır. Bölgesel ekonomik bütünleşmelerin dışında kalan ülkeler kendi bölgesel ekonomik bütünleşmelerini kurarak, küresel ticaret içinde farklı blokların oluşmasına, dolayısıyla kutuplaşmaya neden olabilirler (Balkır, 2010: 117).

Son dönemde en yaygın olarak uygulanan bölgesel bütünleşmeler STA’lardır. Yürürlükte olan ve görüşmeleri sürmekte olan belli başlı STA’lar, EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi), NAFTA (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması), FTAA (Amerika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi), ASEAN (Güneydoğu Asya Ülkeleri Topluluğu), SADC (Güney Afrika Kalkınma Topluluğu), TPP³ (Trans Pasifik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı), TTIP (Transatlantik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı) ve APEC (Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği) dir.

Günümüzde STA’ların yaygın olarak tercih edilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır; Genel anlamda ekonomik bütünleşmeler, özelde STA’lar, ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesi için bir araç olarak görülmektedir. Bunun kurumsal ayakları olan GATT ve WTO’nun dünya ticaretini serbestleştirmede yetersiz kaldığı düşüncesi STA’ları artırıcı etki yapmıştır. Doha Kalkınma Turunda yaşanan tıkanıklığın, turun çok taraflı olmasına bağlanması da ülkeleri STA yoluyla tıkanıklıkları aşma yoluna yöneltmiştir (Foxley, 2010: 10). Ayrıca, STA’lar WTO’nun “En Çok Kayırlan Ülke” (Most Favoured Nation) kuralının temel istisnasıdır. Bu istisna STA imzalanmasını artırıcı etki yapmaktadır. Diğer bir neden; özellikle ABD ve AB gibi gelişmiş ülkelerin, dünya ticaretinde söz sahibi olmaya başlayan Çin, Hindistan vb. gelişmekte olan ülkeleri engellemek ve güvenli bir ticaret alanı oluşturmak amacıyla STA yapmaya yönelmeleridir (Krugman, 1991: 31-32). STA’lar sadece mal ve hizmet ticareti ya da yabancı yatırımları arttırmak için değil aynı zamanda bilim ve teknoloji, turizm, rekabet politikası, yayıncılık vb. alanlarda ortak kuralları koymak için de imzalanmaktadır (Urata, 2002: 24). Bu nedenler arasına, bazı ülkelerin

³ TPP ve TTIP müzakereleri ABD Başkanı Donald Trump’ın etkisiyle kesintiye uğramıştır. TPP, ABD dışındaki ülkelerin çabası ile imzalanmışken, TTIP’nin durumu belirsizliğini korumaktadır.

küreselleşmenin getirdiği zorlu rekabet şartlarından korunmak ve üretim maliyetlerini azaltmak amacıyla STA'lara yönelmesi de eklenebilir.

Bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'nin imzaladığı STA'ların genel olarak dış ticaretine ve özel olarak da anlaşma imzaladığı ülkelerle iki yanlı ticaretine etkilerini sektörel düzeyde incelemektir. Bu amacı ulaşmak için, araştırma aşağıdaki sorular ışığında gerçekleştirilmiştir; *Türkiye neden STA imzalamaktadır? Türkiye hangi ülkelerle STA imzalamıştır? Ülke tercihini belirleyen faktörler nelerdir? İmzalanan STA'lar Türkiye'nin söz konusu ülkelerle olan dış ticaret hacmini ve yoğunlaşmasını artırmış mıdır? Türkiye STA imzalayarak dış ticaretinde ülke çeşitlendirmesi sağlayabilmiş midir? STA'ların sektörel bazda Türkiye'nin dış ticaretine ne gibi etkileri olmuştur?*

Çalışmanın temel motivasyonunu oluşturan bu sorular incelenirken, dış ticaretin yapısını ve rekabet gücünü ölçmeye yönelik olarak, bilateral yoğunlaşma endeksi, sektörel-bilatrel ticaret yoğunlaşma endeksi (SBT) ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (RCA) gibi farklı dış ticaret endekslerinden yararlanılmıştır.

Literatürde Türkiye'nin imzaladığı STA'lar ile ilgili birçok çalışma bulunmaktadır (Koçtürk & Kocaefe, 2014; Atılğan & Kanat, 2007; Doğan & Uzun, 2014; Eren, 2013). Ayrıca bu çalışmada yer alan dış ticaret endekslerinin, Türkiye'nin dış ticaret yapısını ve farklı ülkelerle rekabetini incelemek ve karşılaştırmak amacıyla yapılan çalışmalar da bulunmaktadır. (Çınar & Özçalık, 2013; Berk & Bal & Uçum, 2016; Şahinli, 2011; Erlat & Erlat, 2005; Seymen, 2009). Literatürde bu çalışmanın içeriğine en yakın çalışma 2012-2016 yıllarını kapsayacak şekilde sadece açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler (RCA) endeksi kullanılarak yapılmıştır (Kalaycı, 2017). Bu çalışmayı literatürdeki diğer çalışmalardan farklılaştıran, Türkiye'nin imzaladığı STA'ları 1992-2017 dönemi için ihracat ve ithalat büyüme hızları, bilateral yoğunlaşma endeksi, sektörel-bilatrel ticaret yoğunlaşma endeksi (SBT) ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük endeksi (RCA) gibi farklı endekslerle hem sektörel hem de bilateral ülke düzeyinde inceliyor olmasıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde; Türkiye'nin STA imzalama nedenleri ve hangi ülkelerle imzaladığı araştırılmıştır. İkinci bölümde ise, Türkiye'nin imzaladığı STA'ların dış ticaret etkilerini gözleyebilmek amacıyla taraf ülkelerle ticaretinin büyüme oranları, yoğunlaşma oranları ve iki yanlı sektörel ticaret yapısı analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular ışığında çalışmanın sonuç kısmında politika önerilerine yer verilmiştir.

2. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları

Bilindiği gibi Türkiye, 24 Ocak 1980 tarihinde alınan "İstikrar Kararları" ile ithal ikameci büyüme modelinden, ihracata dayalı büyüme modeline geçiş yapmıştır. Ekonomik büyümenin itici gücünün ihracat olması, Türkiye'yi hem farklı ve dış rekabete açık ürünler üretme hem de ürettiği ürünleri satabileceği yeni pazarlar bulma arayışına itmiştir.

Türkiye'nin STA imzalama nedenlerine bakıldığında her dışa açılan gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, yeni pazarlar edinme başka bir ifadeyle dış ticarete ülke

çeşitlendirmesini gitme amacı ilk sırada yer almaktadır. Diğer bir neden ve Türkiye açısından daha önemli olanı ise, Türkiye'nin AB'nin GB'ne dâhil olması nedeniyle, AB'nin STA imzaladığı ülkelerle benzer anlaşmaları imzalamak zorunluluğudur (Ateş, 2017: 31-32).

Türkiye ilk STA'sını 10.12.1991 tarihinde EFTA⁴ ülkeleri ile imzalamıştır. Bu STA Türkiye'nin ürünlerini satacak yeni pazarlar bulmak ve dış ticarete ülke çeşitlendirmesine gitmek için imzaladığı ilk ve son STA'dır. Diğer tüm STA'lar AB'nin taraf ülkelerle STA müzakerelerine başlamasından sonra imzalanmıştır.

Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliğini kuran 1/95 sayılı Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararı (16. madde) uyarınca Türkiye'nin AB'nin ortak ticaret politikasına uyma zorunluluğu bulunmaktadır. Bu nedenle GB dışındaki ülkelere yönelik AB'nin tercihli ticaret sistemi üstlenilmiştir (Eren, 2013: 30). Bu kapsamda Türkiye, AB'nin tercihli ticaret antlaşması gerçekleştirdiği ülkelerle STA imzalamak durumundadır. Ancak söz konusu ülkelerin Türkiye ile STA imzalamak gibi bir zorunluluğu bulunmamaktadır. Türkiye açısından dezavantaj yaratan bu durumu telafi için AB, taraf ülkelere sunduğu taslak metinde şu ifadeler yer vermektedir: "...ülkesi AB ile gümrük birliği ilişkisi olan Türkiye ile GATT Anlaşmasının 24. maddesi uyarınca serbest ticaret alanı oluşturacak karşılıklı avantaj sağlayan bir anlaşma imzalamak üzere müzakere yapmalıdır. Bu müzakere, anılan anlaşmanın AB ile müzakereler tamamlandıktan ve anlaşma yürürlüğe girdikten sonra bir an önce tamamlanabilmesi ve yürürlüğe girmesini teminen en kısa zamanda başlamalıdır". Ancak Türkiye'yi ilgilendiren bu hüküm, STA müzakeresine dâhil olan taraf ülke için hukuken bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır (Küçüksakarya, 2014: 23-24) (Atalay, 2011: 3). AB ile STA imzalamış olduğu halde Türkiye ile henüz STA imzalamamış olan başlıca ülkeler Güney Afrika, Cezayir ve Meksika'dır.

Türkiye 2018 yılı itibariyle otuz yedi adet STA imzalamış olup, şu an yürürlükte yirmi adet STA bulunmaktadır. Yürürlükte bulunan STA'ların on dokuzu, AB bu ülkeler ile STA imzaladıktan sonra Türkiye'nin girişimi ile imzalanmıştır. Sadece Gürcistan ile yine GB kapsamında, AB imzalamadan önce STA gerçekleştirilmiştir.

Tablo 1'de Türkiye'nin imzaladığı, yürürlükte bulunan ve feshedilen STA'lar ve imzalanma, yürürlüğe giriş ve feshedilme tarihleri verilmiştir. Günümüzde yürürlükte olan STA'lar yürürlüğe giriş tarihleri itibariyle sırasıyla EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Suriye, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Güney Kore Cumhuriyeti, Morityus, Malezya, Moldova, Faroe Adaları ve Singapur ile imzalanan STA'lardır.

⁴ Türkiye'nin STA imzaladığı 1991 yılında EFTA üyeleri İsviçre, Lihtenştayn, Norveç, İzlanda, Avusturya, İsveç ve Finlandiya olup, günümüzde EFTA'ya dâhil olan ülkeler sadece İsviçre, Lihtenştayn, Norveç ve İzlanda'dır. Avusturya, İsveç ve Finlandiya 1995 yılından sonra AB'ye dâhil olarak EFTA'dan ayrılmışlardır.

Türkiye'nin imzaladığı ilk STA olan EFTA'nın üye ülke sayısı Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın 1995 yılında AB'ye üye olması nedeniyle azalmıştır. Ancak Türkiye'nin söz konusu ülkelerle ticaret ilişkisi GB çerçevesinde daha kapsamlı bir ekonomik bütünleşme kapsamında devam etmektedir. Benzer şekilde 1997-2002 tarihleri arasında imzalanmış olan STA'ların on bir tanesi, imzacı ülkelerin AB üyesi olmaları nedeniyle feshedilmiş ve söz konusu ülkeler de Türkiye-AB GB'ne dâhil olmuşlardır. Ürdün ile yürürlükte bulunan STA ise Ürdün tarafından 22.11.2018 tarihinde yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca, anlaşmaya varılmış olmasına rağmen, Lübnan, Katar, Venezuela ve Kosova STA'ları tarafların iç onay süreçlerinin tamamlanmasından sonra yürürlüğe girecektir. Sudan ile Türkiye arasında STA imzalanmış fakat henüz yürürlüğe girmemiştir. Gana ile yürütülen STA'nın ise müzakereleri tamamlanmış olup, önümüzdeki dönemde imzalanmaları hedeflenmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2019). Ek olarak, EFTA, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya, Gürcistan, Karadağ, Moldova, Malezya ve Sırbistan ile mevcut anlaşmaların kapsamının genişletilmesi görüşmeleri sürdürülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2019).

Tablo 1
Türkiye'nin İmzaladığı Yürürlükte Bulunan ve Feshedilen STA'lar

STA'ya Taraf Olan Ülkeler	Yürürlüğe Giriş Tarihi	Feshedilme Tarihi
EFTA	01.04.1992	-
Macaristan	24.01.1998	01.01.2004
Romanya	05.12.1997	01.01.2007
İsrail	01.05.1997	-
Litvanya	24.01.1998	01.01.2004
Estonya	24.01.1998	01.01.2004
Çek Cumhuriyeti	27.01.1998	01.01.2004
Slovakya	24.01.1998	01.01.2004
Slovenya	01.02.2000	01.01.2004
Letonya	03.06.1999	01.01.2004
Bulgaristan	31.07.1998	01.01.2007
Polonya	29.01.2000	01.01.2004
Hırvatistan	04.02.2003	01.01.2013
Makedonya	01.09.2000	-
Bosna ve Hersek	01.07.2003	-
Filistin	01.06.2005	-
Tunus	01.07.2005	-
Fas	01.01.2006	-
Suriye*	01.01.2007	-
Mısır	01.03.2007	-
Arnavutluk	01.05.2008	-
Gürcistan	01.11.2008	-
Karadağ	01.03.2010	-
Sırbistan	01.09.2010	-
Ürdün**	01.03.2011	22.11.2018
Şili	01.03.2011	-
Güney Kore Cumhuriyeti	01.05.2013	-
Morityus	01.06.2013	-
Malezya	01.08.2015	-
Moldova	01.11.2016	-
Faroe Adaları	01.10.2017	-
Singapur	01.10.2017	-

*Aralık 2011'de ilgili STA Bakanlar Kurulu kararıyla askıya alınmıştır.

**22.11.2018 tarihinde Ürdün tarafından feshedilmiştir.

Kaynak: TBMM Tutanakları ve Ekonomi Bakanlığı Not: STA'lar yürürlüğe giriş tarihlerine göre sıralanmış olup GB sonrası feshedilenler kırmızı ile yürürlükte olanlar mavi renk ile gösterilmiştir.

Tablo 2'de müzakereleri devam eden STA'lar ve Türkiye'nin müzakerelere başlanması için girişimlerde bulunduğu ülkeler görülmektedir. Ukrayna, Körfez İşbirliği Konseyi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Kamerun, Şeyceller, Libya, Japonya,

Kolombiya, Ekvator, Peru, MERCOSUR, Meksika, Tayland, Pakistan, Endonezya, Çad, Cezayir, Güney Afrika, Afrika, Karayip, Pasifik Ülkeler Birliği (AKP), Hindistan, Kanada, Orta Amerika Ülkeleri, ABD ve Cibuti ile STA müzakereleri devam etmektedir.

Tablo: 2
Müzakereleri Devam Eden Serbest Ticaret Antlaşmaları ve Müzakere İçin Girişimde Bulunulan Ülkeler

Müzakereleri Devam Eden Serbest Ticaret Antlaşmaları	Müzakere İçin Girişimde Bulunulan Ülkeler
Ukrayna	Cezayir
Körfez İşbirliği Konseyi	Güney Afrika
Demokratik Kongo Cumhuriyeti	Afrika, Karayip, Pasifik Ülkeler Birliği
Kamerun	Hindistan
Şeyseller	Kanada
Libya	Vietnam
Japonya	Orta Amerika Ülkeleri
Kolombiya	ABD
Ekvator	Cibuti
Peru	
MERCOSUR	
Meksika	
Tayland	
Pakistan	
Endonezya	
Çad	

Kaynak: Ekonomi Bakanlığı.

Not: Tabloda sarı renk ile AB'nin hâlihazırda STA'sı olan ülkeler, mor renk ile ise AB'nin STA Müzakerelerine başladığı ülkeler gösterilmiştir.

3. Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Dış Ticaret Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde imzalanan STA'ların, Türkiye'nin dış ticaretine etkileri incelenmektedir. Aşağıda öncelikle STA imzalanan ülkelerle ticaretin Türkiye'nin toplam ticareti içindeki yeri incelenmiş, sonrasında söz konusu ülkelerle ticaretin iki yanlı ve sektörel bir analizi yapılmıştır.

3.1. Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları Kapsamındaki Dış Ticareti

Tablo 3'de, Türkiye'nin ilk STA'sının yürürlüğe girdiği 1992 yılından itibaren 2017 yılına kadar geçen sürede STA kapsamında⁵ gerçekleştirdiği ihracat ve ithalat, ihracat ve

⁵ Tablo 3'de, sadece STA ifadesi yer alan sütunlarda, 1996 yılından itibaren AB üyesi olmaları nedeniyle EFTA'dan ayrılan Avusturya, İsveç ve Finlandiya'nın ihracat ve ithalat değerleri Türkiye-STA ticareti değerlerine dâhil edilmemiştir. Benzer şekilde, AB'ye üyelikleri ile STA'larının feshedilmesi nedeniyle, 2004 yılından itibaren Macaristan, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya ve Polonya'nın, 2007 yılından itibaren Romanya ve Bulgaristan'ın, 2013 yılından itibaren ise Hırvatistan'ın ihracat ve ithalat değerleri dikkate alınmamıştır. Ancak STA'ları feshedilmiş olmasına rağmen söz konusu ülkelerin Türkiye ile ticareti daha ileri bir bütünleşme aşaması olan GB kapsamında devam etmektedir. Bu nedenle söz konusu ülkelerin ihracat ve ithalat değerlerinin de dâhil olduğu STA+GB olarak ifade edilen ayrı sütunlar oluşturulmuştur. STA+GB verilerinde sadece yukarıda bahsi geçen ülkeler yer almakta olup Türkiye-AB Gümrük Birliği'nde yer alan diğer AB ülkeleri bu gruba dâhil değildir. Tablo 3 'de böyle bir ayrıma gidilmekle birlikte STA kapsamından çıkmaları, söz konusu ülkeler ile ticarete tekrar gümrük tarifelerinin

ithalat büyüme hızları⁶, dış ticaret dengesi ve toplam dış ticaret dengesi içindeki payı yer almaktadır.

Tablo: 3
Türkiye'nin STA İmzalanan Ülkelerle Dış Ticareti
(1992-2017, Milyon ABD Dolar, %)

	İhracat (STA)	İhracat Büyüme Hızı (STA)	İhracat (STA+GB)	İhracat Büyüme Hızı (STA+GB)	İthalat (STA)	İthalat Büyüme Hızı (STA)	İthalat (STA+GB)	İthalat Büyüme Hızı (STA+GB)	Dış Ticaret Dengesi (STA)	Dış Ticaret Dengesi (STA+GB)	Toplam Dış Ticaret Dengesi İçindeki Payı (STA)	Toplam Dış Ticaret Dengesi İçindeki Payı (STA+GB)
1992	632	-	632	-	1.399	-	1.399	-	-767	-767	9,40	9,40
1993	558	-11,72	558	-16,99	1.652	28,67	1.652	-8,09	-1.094	-1.094	7,77	7,77
1994	643	0,89	643	-3,68	1.199	0,87	1.199	-15,67	-556	-556	10,77	10,77
1995	716	4,26	716	-0,52	1.945	16,01	1.945	4,08	-1.229	-1.229	8,73	8,73
1996	336	-14,61	793	3,00	1.112	17,52	2.572	8,89	-776	-1.779	3,80	8,72
1997	806	17,86	1.301	36,94	1.521	16,25	3.262	22,24	-715	-1.960	3,24	8,82
1998	1.760	19,18	2.310	35,05	2.523	12,32	4.552	21,69	-763	-2.242	4,00	11,81
1999	1.699	15,55	2.261	28,62	2.211	8,57	4.668	16,17	-512	-2.407	3,70	17,16
2000	2.164	16,64	2.733	28,10	3.548	11,47	6.228	20,63	-1.384	-3.495	5,18	13,08
2001	2.576	16,90	3.202	27,06	3.553	6,82	4.817	18,17	-978	-1.615	9,72	16,04
2002	3.187	17,72	3.986	26,89	5.411	8,47	6.906	21,22	-2.224	-2.921	14,14	18,63
2003	4.645	19,88	5.790	28,35	7.279	10,61	9.405	22,36	-2.634	-3.615	11,93	16,37
2004	4.479	17,73	7.620	28,84	7.383	12,85	13.293	23,94	-2.904	-5.673	8,45	16,50
2005	6.015	18,93	9.875	25,99	8.991	13,36	16.025	20,56	-2.975	-6.150	6,87	14,20
2006	8.072	19,96	12.760	26,56	10.087	13,79	18.087	19,94	-2.016	-5.327	3,73	9,86
2007	7.032	17,43	18.860	28,43	8.352	14,31	23.137	20,77	-1.320	-4.277	2,10	6,81
2008	11.996	20,20	24.914	25,97	10.323	14,58	26.526	17,42	1.672	-1.612	-2,39	2,31
2009	12.913	19,42	21.645	24,81	5.678	11,29	18.074	12,29	7.236	3.571	-18,66	-9,21
2010	12.049	17,80	22.040	22,81	8.249	12,33	24.764	13,91	3.801	-2.724	-5,30	3,80
2011	13.612	17,54	25.399	22,27	11.994	13,19	32.222	15,38	1.617	-6.823	-1,53	6,44
2012	14.574	16,99	25.912	21,46	10.473	12,39	29.469	13,79	4.101	-3.557	-4,88	4,23
2013	14.711	16,17	27.342	20,47	22.973	12,10	43.630	17,45	-8.261	-16.287	8,27	16,31
2014	18.845	16,69	32.833	20,74	19.893	11,32	39.797	15,79	-1.049	-6.964	1,24	8,23
2015	20.313	16,29	33.292	20,14	16.599	10,06	34.102	14,15	3.714	-809	-5,86	1,28
2016	17.621	14,87	31.733	18,45	16.976	9,42	34.463	13,59	645	-2.730	-1,15	4,87
2017	17.347	14,17	33.568	17,65	24.243	9,74	44.561	14,67	-6.896	-10.994	8,98	14,31

EFTA'dan ayrılıp AB'ye dâhil olarak GB kapsamına giren ülkeler; (1996) İsviçre, Avusturya Finlandiya. AB üye olduğu için STA'sı feshedilerek GB kapsamına giren ülkeler; (2004) Macaristan, Litvanya, Estonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Letonya, Polonya, (2007) Romanya, Bulgaristan, (2013) Hırvatistan. Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

yükseltilerek daha korumacı bir yapıda ticaret yapılması anlamına gelmediğinden istatistiksel analizde tüm ülkeler yer almaktadır.

⁶ Çalışmada ihracat ve ithalat büyüme hızları yıllık bütünselik büyüme hızı formülü ile (annual compound growth rate-CGR) hesaplanmıştır. Yıllık bütünselik büyüme hızı aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır:

$$CGR = \left[\left(\frac{X_{t1}}{X_{t0}} \right)^{\frac{1}{n}} - 1 \right] \times 100$$

Formülde; n: dönem sayısı

X_{t0} : dönem başı değerini

X_{t1} : dönem sonu değerini göstermektedir.

Tablo 3 incelendiğinde 2017 yılı itibariyle STA kapsamında ticaret yapılan ülkeler ile toplam ihracatın 17,4 milyar dolar, ithalatın 24,3 milyar dolar olduğu gözlenmektedir, 6,9 milyar dolarlık dış ticaret açığı Türkiye'nin dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 9'una denk gelmektedir. Dipnotta da belirtildiği gibi Türkiye'nin geçmişte STA bağlantısı olan ülkeler ile ticareti, daha ileri bir bütünleşme türü olan gümrük birliği kapsamında devam ettiği için bu ülkelerin verilerini analiz dışında tutmak doğru olmayacaktır. Dolayısıyla STA+GB (bundan sonra STA kapsamındaki ticaret olarak ifade edilecektir) kapsamına dâhil ülkeler ile ticaret 2017 yılında, ihracatta 33,6 milyar dolar, ithalatta 44,6 milyar dolar olup, 11 milyar dolarlık dış ticaret açığı ile Türkiye'nin dış ticaret açığının yaklaşık yüzde 14'üne denk gelmektedir. Veriler incelendiğinde STA kapsamındaki ticarete gerek ihracat gerek ithalatın değer olarak belli yıllar dışında arttığı ancak uzun dönem yıllık büyüme hızları incelendiğinde özellikle 2008 Küresel Kriz sonrası büyümenin belirgin şekilde yavaşladığı gözlenmektedir.

1992-1997 yılları arasında sadece EFTA ile STA olan dönemde ihracatta ilk yıllarda gözlenen negatif büyüme hızlarının giderek iyileştiği, 1995-1997 yılları arasında pozitif döndüğü gözlenmektedir. Bu durumdan hareketle EFTA ile imzalan STA'nın taraflar arasında ticaret hacmini arttırdığı değerlendirilebilir.

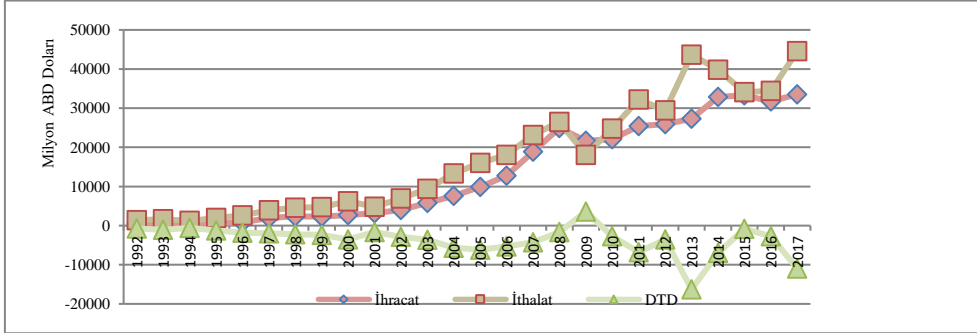
1997 yılında İsrail ile STA imzalanması ve 1998 yılında ise STA kapsamındaki ticarete yedi (Macaristan, Romanya, Litvanya, Estonya, Çekya, Slovakya, Bulgaristan) yeni ülkenin eklenmesiyle gerek STA kapsamındaki toplam ihracat ve ithalat değerlerinde gerek büyüme oranlarında artışlar söz konusu olmuştur. Bu ülkelerin Türkiye ile iki yanlı ticaretleri incelendiğinde, İsrail ile ihracat ve ithalatta 1997 yılından itibaren gözlenen önemli ölçüdeki artışların STA'dan kaynaklandığı düşünülmektedir. 1998 yılında STA imzalanan yedi ülkeden Bulgaristan dışındaki ülkelere ihracatta belirgin bir artış yaşanmadığı hatta bu ülkelerin çoğuna ihracatın değer olarak azaldığı, Litvanya ve Macaristan'dan ise ithalatın önemli ölçüde arttığı gözlenmektedir. Bu ülkelerin aynı tarihte AB'nin tercihli ticaret sistemine dâhil olmalarının Türkiye ile iki yanlı ticaretlerinde azalmaya neden olduğu, başka bir ifade ile Türkiye'den ithalatı azaltıcı şekilde ticaret saptırıcı etki ortaya çıktığı değerlendirilebilir. Ayrıca 1998 yılında STA kapsamındaki ticarete çok sayıda yeni ülke eklenmesine rağmen söz konusu yıl ve izleyen birkaç yıl Türkiye'nin krizin etkisinde olması, yeni STA'ların dış ticaret hacmi üzerindeki etkilerini gözlemeyi zorlaştırmaktadır. 2001 yılında ise STA kapsamındaki ülkelere ithalatta gözlenen belirgin düşme veya artışın yavaşlaması ve ihracatta görülen artışta Kriz sonrası Türk Lirasının devalüasyonunun etkili olduğu düşünülmektedir.

2004 ve 2007 yıllarında sırasıyla sekiz ve iki ülke olmak üzere toplam on ülke AB'ye tam üye oldukları için Türkiye ile STA'ları feshedilmiştir. Söz konusu ülkeler artık AB-Türkiye GB'ne dâhil olduklarından bu çalışmada Türkiye ile iki yanlı ticaretlerinin izlenmesine devam edilmiştir. Dolayısıyla söz konusu ülkelerin de dâhil olduğu STA kapsamı ticaret incelendiğinde 2008 Küresel Krize kadar hem ihracat hem ithalatın arttığı gözlenmektedir. 2008 öncesi dönemde STA kapsamındaki ithalat artışının ihracata göre fazla olması nedeniyle dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine giderek bozulduğu görülmektedir.

2008 yılından itibaren ise STA ülkeleriyle ticarete değer olarak artışlar gözlenmekle birlikte Küresel Krizin de etkisiyle gerek ihracat gerek ithalat büyüme hızlarında yavaşlama söz konudur. İncelenen dönem itibariyle STA ülkeleriyle gerçekleşen ticaret dengesi 2009 yılı dışında negatif olup, Türkiye'nin dış ticaret açığını artırıcı yönde etki yapmıştır. Söz konusu dönemde STA kapsamındaki dış ticaret açığında yaşanan artışta en büyük katkının 2013 yılında Güney Kore'nin STA'ya dâhil olmasından ve özellikle 2013 ve 2017 yıllarında EFTA'dan ithalatın artmasından kaynaklandığı gözlenmektedir. Sektörel bazda incelendiğinde bu artışın EFTA üyesi İsviçre'den yapılan altın ithalatından kaynaklandığı görülmektedir.

Şekil 1'de ilk STA'nın imzalandığı yıldan bugüne Türkiye'nin STA kapsamındaki ticaretinin de genel ihracat ve ithalat yapısından çok farklı olmadığı bu kapsamda ticaret yaptığı ülkelere ihracatının ithalatından daha az olması nedeniyle dış ticaret dengesinin Türkiye aleyhine olduğu gözlenebilmektedir.

Şekil 1
Türkiye-STA İmzalanan Ülkeler İhracat, İthalat ve Dış Ticaret Dengesi (1992-2017)

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 4'te 1992-2017 döneminde Türkiye'nin toplam ithalat ve ihracat değerleri içerisinde, STA imzalanmış olan ülkelerle yapılan ithalat ve ihracatın payları yer almaktadır.

Tablo: 4
Türkiye'nin Dış Ticaretinde STA İmzaladığı Ülkelerin Payları (%)

	İhracat	İthalat		İhracat	İthalat
1992	4,29	7,59	2005	13,26	15,37
1993	3,64	8,50	2006	14,71	14,62
1994	3,55	5,93	2007	17,28	15,07
1995	3,31	7,36	2008	18,66	14,35
1996	3,42	8,84	2009	21,03	13,85
1997	4,95	9,76	2010	19,18	14,86
1998	8,56	13,02	2011	18,70	15,14
1999	8,51	14,68	2012	16,94	13,61
2000	9,84	16,16	2013	17,95	18,67
2001	10,22	12,62	2014	20,70	17,55
2002	11,05	14,64	2015	23,03	17,34
2003	12,13	14,98	2016	22,12	17,35
2004	11,93	15,23	2017	21,38	19,06

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

İhracat payları incelendiğinde; 1992 yılında yüzde 4,3 seviyelerinde olan STA'ların toplam ihracat içindeki payı 2017 yılı itibariyle yaklaşık yüzde 21,4 düzeyine çıkmıştır. STA'ların toplam ithalat içindeki payına bakıldığında, 1992 yılında yüzde 7,6 olan bu oranın 2017 yılında yüzde 19,1'e yükseldiği görülmektedir. Yıllar itibariyle hem imzalanan STA sayısının hem de dış ticaret hacminin artmasına paralel olarak STA imzalanan ülkelerle gerçekleşen dış ticaret paylarının da arttığı gözlenmektedir. Türkiye, 2017 yılı itibariyle gerek ihracatının gerek ithalatının yaklaşık 5'de 1'ini STA kapsamında gerçekleştirmektedir.

Tablo 5'te STA ülkeleriyle gerçekleştiren ihracat ve ithalatın yoğunlaşma oranı⁷ 2017 yılı için hesaplanmıştır. 2017 yılı itibariyle ihracat ve ithalat payının dolayısıyla ticarete yoğunlaşmanın en yüksek olduğu STA, CR1 olarak kabul edilmiş ve sıralama ticaret paylarının büyüklüğüne göre kümülatif olarak yapılmıştır. EK1 ve EK2'de ise Türkiye'nin ihracat ve ithalatı içinde STA imzalanan ülkelerle yapılan ihracat ve ithalatın ülke bazında payları incelenmiştir. Aşağıda Tablo 5 ve EK 1 ve 2'de yer alan tablolar birlikte değerlendirilmiştir.

Tablo: 5
STA imzalan ülkeler ile İhracat ve İthalat Yoğunlaşma Oranları (2017 yılı için)

	İhracat	İthalat		İhracat	İthalat
CR(1)	2,17	3,33	CR(19)	19,04	18,15
CR(2)	4,17	6,15	CR(20)	19,29	18,27
CR(3)	6,13	7,63	CR(21)	19,54	18,39
CR(4)	7,91	8,97	CR(22)	19,77	18,50
CR(5)	9,42	10,31	CR(23)	19,99	18,60
CR(6)	10,47	11,52	CR(24)	20,19	18,69
CR(7)	11,51	12,71	CR(25)	20,38	18,78
CR(8)	12,42	13,56	CR(26)	20,57	18,85
CR(9)	13,28	14,32	CR(27)	20,75	18,91
CR(10)	14,05	14,97	CR(28)	20,93	18,96
CR(11)	14,79	15,61	CR(29)	21,10	19,01
CR(12)	15,50	16,24	CR(30)	21,18	19,04
CR(13)	16,19	16,65	CR(31)	21,25	19,05
CR(14)	16,77	17,04	CR(32)	21,30	19,06
CR(15)	17,35	17,42	CR(33)	21,34	19,06
CR(16)	17,81	17,63	CR(34)	21,38	19,06
CR(17)	18,24	17,81	CR(35)	21,38	19,06
CR(18)	18,67	17,98			

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

2017 yılı itibariyle STA ülkeleri arasında ihracatta en büyük paya sahip ilk beş ülke İsrail (yüzde 2,17) Romanya (2), Mısır (1,92), Polonya (1,86) ve Bulgaristan (1,67)'dir. Bu ülkelerin, STA kapsamında yapılan ihracat içindeki payları hesaplandığında İsrail'in yüzde

⁷ Dış ticarete yoğunlaşma, ticaretin belli sayıda ülke, fasıl ya da maddede ağırlık kazanması durumudur. Yoğunlaşma oranı (concentration ratio) aşağıdaki gibi hesaplanmaktadır (Seymen, 2009: 228-229);

$$CR_m = \sum_{i=1}^m P_i * 100$$

CR_m: Yoğunlaşma oranı

P_i: Firma, madde, fasıl veya ülkenin payı göstermektedir.

10, Romanya'nın 9,2, Mısır'ın 8,9, Polonya'nın 8,6 ve Bulgaristan'ın 7,7 olduğu görülmektedir. Dolayısıyla söz konusu beş ülkeye yapılan ihracat STA kapsamında yapılan ihracatın yüzde 44,4 ile yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Başka bir ifadeyle STA kapsamında ihracatın yarısı yakını 5 ülkeye yoğunlaşmıştır. Bu ülkelere yapılan ihracatın Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı ise yüzde 9,4 'tür. Hatırlatmak gerekir ki bu ülkelerden sadece İsrail ve Mısır ile ticaret ilişkisi halen STA düzeyinde devam etmekte olup, diğer ülkeler ile bir üst bütünleşme düzeyi olan gümrük birliği söz konusudur.

Bütün dönem incelendiğinde EFTA ülkelerine ihracat payının STA imzalandıktan sonra -sadece EFTA ile STA olduğu dönemde dahi- zamanla azaldığı, 2008 krizinden sonra düzenli olmamakla birlikte artışlar gösterdiği gözlenmektedir. Bu konuda dikkati çeken diğer bir gözlem de 1998 yılında İsrail de dâhil 8 yeni ülke ile STA imzalandıktan sonra sadece İsrail, Romanya ve Bulgaristan'a ihracat artışlarının gözlenmesi, Romanya ve Bulgaristan'ın AB'ye dâhil olmasından sonra Türkiye'nin söz konusu ülkelere ihracatının toplam ihracatı içindeki payının düşmesidir. Bu durum, bu üyelerin AB'ye dâhil olmasının Türkiye aleyhine ticaret saptırıcı bir etki yarattığı izlenimi vermektedir. Dikkati çeken diğer bir gözlem ise Çekya ile 1998 ve Polonya ile 2000 yıllarında STA imzalanmasının hemen ardından önceki döneme göre bu ülkelere ihracat payının azalmasıdır, ihracat payları bu ülkelerin AB'ye dâhil olmasının ardından tekrar artmaya başlamıştır. STA imzalandığı yıldan itibaren Türkiye'nin ihracatındaki paylarında artışların yaşandığı ülkeler ise; Letonya, Slovenya, Bulgaristan, Polonya, Hırvatistan, Fas, Mısır, Gürcistan, Sırbistan, Şili ve Malezya olarak sıralanabilir. Bu ülkelerin 2017 yılı itibarıyla toplam ihracat içindeki payları yüzde 8,95 olup, STA kapsamındaki ihracat içindeki payları yüzde 40,5'dir. Bu gözlemden hareketle, Türkiye'nin STA yoluyla söz konusu ülkeleri dâhil edecek şekilde ihracat pazarını genişlettiği değerlendirilebilir. Bu ülkeler içinde Slovenya ve Hırvatistan'a yapılan ihracat payındaki artışta her iki ülkenin AB'ye üyeliğinin daha etkili olduğu gözlenmektedir.

2017 yılı itibarıyla STA ülkeleri arasında Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki payı en yüksek beş ülke ise sırasıyla EFTA (yüzde 3,33), Güney Kore (2,83), Polonya (1,47), Romanya (1,34) ve Malezya (1,34)'dir. Bu ülkelerin STA kapsamında yapılan ithalat içindeki payları hesaplandığında EFTA'nın yüzde 17,5, Güney Kore'nin 14,8, Polonya'nın 7,7, Romanya'nın 7 ve Malezya'nın 7 olduğu görülmektedir. Söz konusu beş ülkeden yapılan ithalat Türkiye'nin toplam ithalatının yüzde 10'una, STA kapsamında yapılan ithalatın ise yüzde 54'üne denk gelmektedir. Bu ülkeler arasında Polonya ve Romanya'dan yapılan ithalatın Gümrük Birliği kapsamında yapıldığını belirtmek gerekir.

STA dönemi boyunca ithalat payları ülke bazında incelendiğinde, STA imzalanmasının ardından ithalatın küçük oranlarla da olsa düzenli olarak artış gösterdiği ülkeler Slovakya, Estonya, Polonya, Çekya, Sırbistan, Mısır, Fas, Güney Kore ve Malezya'dır. STA imzalanmasının ardından İsrail'den ithalatın toplam ithalat içindeki payı artmakla birlikte 2001 sonrası bu oranın giderek azaldığı gözlenmektedir. Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dan yapılan ithalatın payı incelendiğinde STA sonrası artış gözlenmekle birlikte 2008 sonrası düşmeye başlamıştır. Son olarak EFTA'dan ithalatın payının 2003'e kadar arttığı sonrasında ise düzenli olarak azaldığı gözlenmektedir. EFTA'dan ithalatın payının genel olarak azalmasına rağmen 2013 ve 2017 yıllarında

gözlenen artışlar ayrıntılı incelendiğinde bu durumun aynen ihracatta olduğu gibi İsviçre'den altın ithalatındaki artışa bağlı olduğu görülmektedir. Ayrıca Avusturya, Finlandiya ve İsveç'ten ithalatın payı dönem içinde çok düşmekte ve bu düşüş 2013 yılından sonra daha da belirginleşmektedir. Belirtmek gerekir ki gerek ihracat gerek ithalat açısından 2008 Küresel Kriz sonrasında STA imzalanan ülkeler ile ticaret payları genel anlamda azalmıştır.

EK-3'te 1990-2017 döneminde Türkiye'nin toplam ihracat büyüme hızları ve STA imzalanan ülkelerle yapılan ihracatının büyüme hızları⁸ görülmektedir. Sırbistan, Karadağ, Suriye, Güney Kore ve Ürdün dışında kalan tüm STA ülkeleriyle gerçekleştirilen ihracat büyüme hızlarının, Türkiye'nin toplam ihracat büyüme hızlarının üzerinde olduğu görülmüştür⁹. Ayrıca, Letonya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan ve Filistin ile gerçekleştirilen ihracat büyüme hızlarının, STA imzalanmadan önce Türkiye'nin ihracat büyüme hızının altında kaldığı, sonrasında ise Türkiye'nin ihracat büyüme hızının üzerine çıktığı gözlenmektedir. Buradan hareketle imzalanan STA'ların söz konusu ülkelerle ihracatı artırdığı yönünde bir değerlendirme yapılabilir.

EK-4'de Türkiye'nin 1990-2017 döneminde gerçekleşmiş olan toplam ithalat büyüme hızları ve STA imzalanan ülkelere yapılan ithalatın büyüme hızları yer almaktadır. Tabloya göre; EFTA, Slovenya, Makedonya, Hırvatistan, Suriye, Sırbistan, Şili ve Ürdün'ün dışında¹⁰ kalan ülkelere yapılan ithalatın büyüme hızlarının, Türkiye'nin toplam ithalat büyüme hızının üzerinde olduğu görülmektedir. Buna ek olarak; Romanya, Macaristan, Çekya, Slovakya, Polonya, Filistin, Fas ve Karadağ'dan yapılan ithalatın büyüme hızlarının, STA öncesi Türkiye'nin toplam ithalat büyüme hızının altında gerçekleştiği sonrasında ise üzerinde olduğu gözlenmektedir. Böylece bazı ülkeler ile STA ile ilişkili olarak dış ticaret hacmindeki artışları gözlemek mümkün olabilmektedir. Bu ülkelerin bir kısmının AB üyesi olmasının ardından ticaret hacmi daha da artmıştır. STA'nın feshedilmesinden sonra GB aşamasında ihracat hacimlerinde artışlar görülen ülkeler; Litvanya, Macaristan, Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan, Polonya ve Bulgaristan'dır. İhracat hacminin azaldığı tek ülke ise Romanya'dır. İthalatta ise; Litvanya, Macaristan, Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Hırvatistan, Polonya ve Bulgaristan ile hacim artışları görülürken; Romanya ile gerçekleştirilen ithalat rakamları aynı seviyelerde kalmıştır.

⁸ Analizde hesaplanan büyüme hızları, bütünsel büyüme hızlarıdır.

⁹ Söz konusu ülkeler; İsrail, Romanya, Polonya, Bulgaristan, Mısır, Fas, EFTA, İsveç, Gürcistan, Slovenya, Avusturya, Macaristan, Tunus, Çekya, Ürdün, Singapur, Güney Kore, Slovakya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Hırvatistan, Litvanya, Finlandiya, Malezya, Moldova, Şili, Letonya, Estonya, Filistin, Morityus ve Faroe Adaları'dır.

¹⁰ Söz konusu ülkeler; İsrail, Romanya, Polonya, Bulgaristan, Mısır, Fas, İsveç, Suriye, Gürcistan, Avusturya, Macaristan, Tunus, Çekya, Singapur, Güney Kore, Slovakya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Litvanya, Finlandiya, Malezya, Moldova, Letonya, Estonya, Filistin, Morityus, Karadağ ve Faroe Adaları'dır.

3.2. Türkiye'nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının İki Yanlı ve Sektörel Analizi

Çalışmanın bu kısmında Türkiye'nin yürürlükte olan ve feshedilmiş STA'ları iki yanlı ve sektörel olarak analiz edilmiştir. Bu amaçla,

- STA imzalanan her bir ülke ile yapılan ihracat ve ithalatın büyüme hızları ile Türkiye'nin toplam ihracat ve ithalatının büyüme hızları karşılaştırılmıştır¹¹.
- Türkiye ile STA imzalanan ülkeler arasında bilateral ticaret yoğunlaşması incelenmiştir¹².
- Türkiye'nin ihracat ve ithalatında STA ülkelerine hangi ürün ve ürün gruplarında yoğunlaştığı incelenmiştir.
- Türkiye'nin hangi ürün ve ürün gruplarında taraf ülkelere karşı karşılaştırılmalı üstünlüğünün olduğu incelenmiştir¹³.

Tablo 6'da AB üyeliği nedeniyle Türkiye ile olan STA'ları feshedilen 11 ülke için, gerek söz konusu ülkelere ticaretin büyüme hızlarının Türkiye'nin toplam ticaret büyüme hızları ile karşılaştırılmasına gerek bilateral ticaret yoğunlaşma endeksi bulgularına dayalı gözlemler yer almaktadır.

¹¹ Karşılaştırmada yıllık bütünsel büyüme hızları dikkate alınmıştır.

¹² Bilateral ticarete ülke yoğunlaşma endeksi, bir ülkenin ticaret ortağına yaptığı ihracatın toplam ihracatı içindeki payı, bu ticaret ortağına yapılan dünya ihracatının toplam dünya ihracatı içindeki payına bölünerek hesaplanmaktadır (Seymen,2009:233). Aynı endeks ithalat yoğunlaşmasını hesaplamak için de kullanılmıştır. Endeks değerinin 1'den büyük olması, ticaret ortağı ülkeye ihracat/ithalatta yoğunlaşıldığı anlamına gelmektedir. Endeks formülü aşağıdaki gibidir:

$$BT_{ij} = \frac{X_{ij}/X_{it}}{X_{wj}/X_{wt}}$$

X_{ij} : i ülkesinin j ülkesine yaptığı ihracat,
 X_{wj} : dünyanın j ülkesine ihracat değerleri,
 X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatı,
 X_{wt} : toplam dünya ihracatı.

¹³ Sektörel analize ilişkin endeks bulguları Tablo 6, 7 ve 8'de toplulaştırılmıştır. Ayrıntılı analiz bulguları çalışmanın yazarlarından temin edilebilir.

Tablo: 6
Gümrük Birliği Nedeniyle Feshedilen STA'ların Analizi

	İhracat		İthalat		Dış Ticaret Dengesi Türkiye Açısından		İhracat İçindeki Pay		İthalat İçindeki Pay		İhracat Büyüme Hızı, Türkiye'nin İhracat Büyüme Hızının		İthalat Büyüme Hızı, Türkiye'nin İthalat Büyüme Hızının		Bilateral İhracat Yoğunlaşma		Bilateral İthalat Yoğunlaşma	
	STA	GB	STA	GB	STA	GB	STA	GB	STA	GB	STA	GB	STA	GB	STA	GB	STA	GB
İSVEÇ (1992)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Azalmış	Artmış	Artmış	Azalmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Yok	Yok	Var	Var
AVUSTURYA (1992)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Azalmış	Azalmış	Azalmış	Azalmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Var	Yok	Yok	Yok
FİNLANDIYA (1992)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Değişmemiş	Artmış	Azalmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Yok	Yok	Var	Var
ROMANYA(1997)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Azalmış	Artmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Var	Var	Var	Var
LİTVANYA (1997)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Fazla	Fazla	Artmış	Azalmış	Artmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Var	Var	Var	Yok
MACARİSTAN(1997)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Artmış	Artmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Var	Yok	Var	Var
ÇEKYA(1997)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Yok	Yok	Var	Var
ESTONYA(1998)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Artmış	Azalmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Yok	Var	Yok	Var
LETONYA(1998)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Fazla	Açık	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Yok	Yok	Yok	Yok
SLOVAKYA(1998)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Yok	Var	Yok	Var
SLOVENYA(1998)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Fazla	Fazla	Artmış	Artmış	Artmış	Azalmış	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Var	Var	Var	Var
BULGARİSTAN(1998)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Azalmış	Artmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Var	Var	Var	Var
POLONYA(2000)	Değişmemiş	Artmış	Değişmemiş	Artmış	Açık	Açık	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Üstünde	Var	Var	Var	Var
HİRVATİSTAN(2002)	Artmış	Artmış	Artmış	Artmış	Fazla	Fazla	Artmış	Artmış	Artmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Artmış	Artmış	Var	Var	Yok	Yok

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

- ✓ Hem STA hem de GB döneminde Polonya dışında tüm ülkelerle gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerleri artmıştır. Dış ticaret dengesi İsveç, Avusturya, Finlandiya, Romanya, Macaristan, Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya, Bulgaristan ve Polonya için Türkiye aleyhine açık vermektedir.
- ✓ İhracat paylarının STA döneminde İsveç ve Avusturya dışında, GB döneminde ise Avusturya, Romanya, Bulgaristan ve Litvanya dışında tüm ülkelere arttığı görülmektedir.
- ✓ İthalat paylarının STA sonrası Avusturya ve Estonya dışında tüm ülkelerden arttığı, GB döneminde ise Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya ve Polonya'dan arttığı görülmüştür. Romanya ve Bulgaristan ile yapılan ticarete GB dönemindeki ihracat ve ithalat paylarında gözlenen azalışların GB'nden mi yoksa Küresel Krizden mi kaynaklandığını söylemek özellikle STA'larının 2007 yılında feshedilmesi nedeniyle zordur.
- ✓ İhracat büyüme hızları incelendiğinde, STA döneminde Slovakya ve Slovenya dışındaki STA ülkelerine yapılan ihracatın büyüme hızlarının, GB döneminde ise tüm STA ülkelerine yapılan ihracatın büyüme hızlarının Türkiye'nin toplam ihracat büyüme hızının üzerinde olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla STA'ların ve GB'nin Türkiye için söz konusu ülkelere ihracatını artırma şansı verdiği değerlendirilebilir.
- ✓ İthalat büyüme hızları incelendiğinde, STA döneminde, Slovakya, Slovenya ve Hırvatistan dışındaki ülkelere yapılan ithalatın büyüme hızlarının, Türkiye'nin toplam ithalat büyüme hızının üzerinde gerçekleştiği gözlenmektedir. Bu durum GB döneminde Hırvatistan dışındaki tüm STA ülkeleri için geçerlidir. Böylece gerek STA gerek GB kapsamında söz konusu ülkelerin Türkiye için daha çok

ithalat yapılan kaynak ülkeler haline geldiğini söylemek mümkündür. Türkiye'nin Slovenya'ya yaptığı ihracat ve ithalatın büyüme hızları GB döneminde TR'nin ihracat ve ithalat büyüme hızlarının üstüne çıkmıştır. Bu durum STA'nın değil GB'nin Slovenya ile olan ticaret hacmini artırdığını düşündürmektedir.

- ✓ Bilateral ihracat yoğunlaşma oranı incelendiğinde; STA döneminde İsveç, Avusturya, Finlandiya, Romanya, Litvanya, Macaristan, Slovenya, Bulgaristan, Polonya ve Hırvatistan'a ihracatta yoğunlaşma var iken, GB döneminde bu ülkelere Estonya ve Slovakya da eklenmiştir. Ancak GB sonrası Macaristan'a ihracat yoğunlaşmasının azaldığı gözlenmektedir. Litvanya ile GB döneminde ihracat ve ithalat payları azalmış ayrıca var olan ithalat yoğunlaşması ortadan kalkmıştır. GB döneminde söz konusu ülke ile ticarete, ticaret saptırıcı etkilerin ortaya çıktığı söylenebilir. Macaristan ve Çekya ile GB döneminde STA dönemine kıyasla ihracat yoğunlaşmasının azaldığı görülmektedir. Ticaret dengesinin de hem STA hem de GB döneminde açık verdiği görülmüştür. Buradan Macaristan ve Çekya'nın Türkiye'nin ithalatı için bir kaynak ülke olduğu söylenebilir.
- ✓ Bilateral ithalat yoğunlaşmasında ise, STA döneminde İsveç, Avusturya, Finlandiya, Romanya, Litvanya, Macaristan, Çekya, Slovenya, Bulgaristan ve Polonya'dan ithalatta yoğunlaşma söz konusuyken, GB döneminde bu ülkelere Estonya ve Slovakya da eklenmiştir. Estonya ve Slovakya ile STA döneminde olmayan ihracat ve ithalat yoğunlaşmasının GB döneminde olduğu görülmüştür.
- ✓ Hem ihracat hem ithalatta GB sonrası bilateral yoğunlaşma olan ülke sayısının arttığı gözlenmektedir.

Tablo 7'de şu an yürürlükte bulunan STA'ların analizi toplulaştırılmış olarak görülmektedir.

Tablo: 7
Yürürlükte Bulunan STA’ların Analizi
(STA’nın İmzalanmasından Sonra Gözlemlenen Değişim)

	İhracat	İthalat	Dış Ticaret Dengesi Türkiye Açısından	İhracat İçindeki Pay	İthalat İçindeki Pay	İhracat Büyüme Hızı, Türkiye'nin İhracat Büyüme Hızının	İthalat Büyüme Hızı, Türkiye'nin İthalat Büyüme Hızının	Bilateral İhracat Yoğunlaşma	Bilateral İthalat Yoğunlaşma
EFTA(1992)	Artmış	Artmış	Açık	Artmış	Artmış	Ahında	Ahında	Var	Var
İSRAİL(1997)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Var	Var
MAKEDONYA(2000)	Artmış	Artmış	Fazla	Azalmış	Artmış	Ahında	Ahında	Var	Var
BOSNA HERSEK(2003)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Var	Var
FİLİSTİN(2005)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Ahında	Ahında	Var	Yok
TUNUS(2005)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Var	Yok
FAS(2006)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Var	Var
MISIR(2007)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Var	Var
SURİYE(2007)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Azalmış	Ahında	Ahında	Var	Yok
ARNAVUTLUK(2008)	Artmış	Azalmış	Fazla	Azalmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Var	Yok
GÜRCİSTAN(2008)	Artmış	Azalmış	Fazla	Artmış	Azalmış	Üstünde	Üstünde	Var	Var
KARADAĞ(2010)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Ahında	Ahında	Var	Yok
SIRBİSTAN(2010)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Ahında	Ahında	Var	Var
ŞİLİ(2011)	Artmış	Azalmış	Açık	Artmış	Azalmış	Üstünde	Ahında	Yok	Yok
ÜRDÜN(2011)	Artmış	Artmış	Fazla	Artmış	Artmış	Ahında	Ahında	Var	Yok
MORİTYUS(2013)	Azalmış	Azalmış	Fazla	Azalmış	Değişmemiş	Ahında	Ahında	Yok	Yok
GÜNEY KORE (2013)	Artmış	Artmış	Açık	Artmış	Artmış	Üstünde	Üstünde	Yok	Var
MALEZYA(2015)	Artmış	Artmış	Açık	Azalmış	Artmış	Üstünde	Üstünde		

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

- ✓ Morityus dışındaki tüm ülkelere olan **İhracat** artmıştır.
- ✓ EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Suriye, Karadağ, Sırbistan, Ürdün, Güney Kore ve Malezya’dan **İthalat** artmıştır.
- ✓ **Dış ticaret dengesi**, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Suriye, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Ürdün, Morityus ve Malezya için Türkiye lehine fazla vermiştir.
- ✓ **İhracat içindeki paylar**; EFTA, İsrail, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Suriye, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Ürdün ve Güney Kore’ye ihracatta artış göstermiştir.
- ✓ **İthalat içindeki paylar** ise; EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Karadağ, Sırbistan, Ürdün, Morityus, Güney Kore ve Malezya’dan ithalatta artmıştır.
- ✓ İsveç, Finlandiya, İsrail, Romanya, Litvanya, Macaristan, Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya, Slovenya, Bulgaristan, Polonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Şili, Morityus, Malezya, Moldova’nın **İhracat büyüme hızları**, Türkiye’nin toplam ihracatının büyüme hızının üzerinde gerçekleşmiştir.
- ✓ İsrail, Romanya, Litvanya, Macaristan, Çekya, Estonya, Letonya, Slovakya, Bulgaristan, Polonya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Filistin, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Güney Kore, Malezya, Moldova’nın **İthalat büyüme hızları**, Türkiye’nin toplam ithalat büyüme hızının üzerinde gerçekleşmiştir.

- ✓ Bilateral ihracat yoğunlaşma oranı incelendiğinde; EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Suriye, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Ürdün ve Malezya'ya yoğunlaşma olduğu görülmektedir.
- ✓ Bilateral ithalat yoğunlaşmasında ise; EFTA, İsrail, Makedonya, Bosna-Hersek, Filistin, Fas, Mısır, Gürcistan, Sırbistan, Güney Kore ve Malezya'ya yoğunlaşma olduğu görülmüştür.
- ✓ Şili ve Morityus ile ihracat ve ithalatta yoğunlaşmanın az olduğu görülmektedir. Bunda uzaklık faktörünün etkili olduğu düşünülmektedir.
- ✓ İsrail, Bosna, Fas ve Mısır ile ihracat ve ithalat hacminde ve paylarında artışlar söz konusudur. Ayrıca bu ülkelerle olan ihracat ve ithalat yoğunlaşmasının da yüksek olduğu gözlenmektedir.
- ✓ Gürcistan, Makedonya, Filistin, Tunus ve Arnavutluk ile STA döneminde ihracat ağırlıklı, Güney Kore ve Malezya ile ise ithalat ağırlıklı olarak ticaret hacmi artışları görülmüştür.
- ✓ Ürdün, Sırbistan ve Karadağ ile ihracat ve ithalat artışları yaşanmakla beraber bunun Türkiye'nin ihracat ve ithalat büyüme hızının altında kaldığı görülmektedir.
- ✓ Suriye ile ticari ilişkilerde STA'nın etkileri konusunda iç savaş nedeniyle değerlendirme yapmak güçleşmektedir.

Aşağıda STA imzalanan ülkelerle ticaretin sektörel analizi sektörel bilateral yoğunlaşma endeksi¹⁴ ve açıklanmış karşılaştırmalı üstünlükler endeksi¹⁵ ile yapılmıştır.

¹⁴ Bu endeks, bilateral (iki yanlı) ticarete bir ülkenin ticaret yaptığı ülkelerle hangi ürün veya endüstrilerde yoğunlaştığının belirlenmesi için kullanılır (Seymen, 2009: 236). İhracatta Sektörel- Bilateral Yoğunlaşma Endeksi (SBT_x) aşağıdaki gibi formüle edilir;

$$SBT_x = \frac{\frac{X_{ijk}}{X_{ijt}}}{\frac{X_{ikt}}{X_{it}}}$$

X_{ijk} : i ülkesinin j ülkesine k endüstri grubunda yaptığı ihracatı,

X_{ijt} : i ülkesinin j ülkesine toplam ihracatını,

X_{ikt} : i ülkesinin k endüstri grubundaki toplam ihracatını,

X_{it} : i ülkesinin toplam ihracatını vermektedir.

Bu çalışmada j STA imzalanan ülkeler grubunu temsil etmektedir.

Böylece bir ülkenin bir endüstri grubunun toplam ihracatı içindeki payı ile, aynı endüstri grubunda ticaret ortağına yaptığı ihracatın payı karşılaştırılmaktadır. SBT_x endeksinin 1'den büyük olması bu ülkenin ticaret ortağı ile iki yanlı ticaretinde söz konusu endüstri grubunda yoğunlaştığı anlamına gelebilir. Aynı endeksi sektörel ithalatta bilateral yoğunlaşmayı hesaplamak için de uyarlamak mümkündür. Tablo 8 için hesaplama yapılırken bir sektör ihracat/ithalatının toplam STA kapsamındaki ihracat/ithalatındaki payları dikkate alınmıştır. EK 5 ve 6'da tablolarda ise STA kapsamındaki ülkeler ticaret hacimlerine göre ilk beş ülke olarak ayrı ayrı incelenmiştir.

¹⁵ Balassa endeksi olarak da tanımlanan bu endeks ile ilgili mal ya da endüstri için, ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olup olmadığını belirlemeye çalışılmıştır (Balassa, 1977: 324-344). RCA endeksinde bulunan değerler eğer 1'den büyükse o ürün veya ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlük olduğu düşünülmektedir. RCA endeksi aşağıdaki gibi formüle edilir:

Tablo: 8
STA'ların Ürün Bazlı Analizi

Türkiye'nin		
İhracatta STA Ülkelerine En Fazla Yoğunlaştığı 10 Ürün	İthalatta STA Ülkelerine En Fazla Yoğunlaştığı 10 Ürün	Karşılaştırmalı Üstünlüğünün Olduğu 10 Ürün
(6) Şeker, şeker ürünleri ve bal (55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları (57) İlk şekillerde plastikler (58) İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.) (65) Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya) (68) Demir ihtiva etmeyen madenler (69) Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adı metallere eşya (73) Metal işleme makineleri (74) Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları (85) Ayakkabılar ve aksamları	(5) Meyve ve sebze (21) İşlenmemiş kösele, deri ve kürk (27) Hayvansal ve bitkisel gübreler, tuz, kükürt, topak, alçı gibi mineral maddeler (52) İnorganik kimyasal ürünler (56) Mineral kimyasal gübreler (272 grubun dışındakiler) (67) Demir ve çelik (77) Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları (82) Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar (84) Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	(5) Meyve ve sebze (65) Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya) (66) Taş, alçı, çimento, amiyant, cam, seramik vb. maddeden eşya (69) Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adı metallere eşya (78) Motorlu kara taşıtları, bisikletler ve motosikletler, bunların aksam ve parçaları (82) Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar (84) Giyim eşyası ve bunların aksesuarları (85) Ayakkabılar ve aksamı (89) Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 8'de STA imzalanmış olan ülkelerle gerçekleştirilen ihracat ve ithalatta en fazla yoğunlaşmanın görüldüğü 10 ürün ve STA ülkelerine karşı Türkiye'nin hangi ürün ve ürün gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu görülmektedir. Tabloya bakıldığında Türkiye'nin STA ülkelerine yaptığı ihracatta gıda, kimya, plastik, demir-çelik ve giyim sektörlerinde ağırlıklı olmak üzere yoğunlaştığı görülmüştür.

İthalatta ise, özellikle gübre olmak üzere kimya sanayi, elektrikli aletler, mobilya, giyim ve bazı tarım ürünlerinde yoğunlaşmanın fazla olduğu görülmektedir. İhracat ve ithalatta benzer ürün ve ürün gruplarında yoğunlaşmanın olması endüstri içi ticaret yapısının varlığını göstermektedir.

Türkiye'nin STA ülkelerine karşı; bazı tarımsal ürünler, giyim, çeşitli maddelerden üretilen eşyalar, motorlu taşıtlar, mobilya, vb. ürün ve ürün gruplarında karşılaştırmalı üstünlüğünün olduğu görülmektedir.

4. Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye dış ticaret stratejisinin bir gereği olarak ticaret hacmini artırmak amacıyla hem ticaretini serbestleştirmek hem de ticaret yaptığı ülkeleri çeşitlendirmek için çeşitli politikalar uygulamıştır. Bölgesel bütünleşmelere ve işbirliği anlaşmalarına dâhil olmak da bunun bir parçasıdır. Aslında bu süreç çok daha önce GATT'a üye olunarak ve Avrupa

$$RCA = \frac{X_{ij}/X_{it}}{M_{ij}/M_{it}} = \frac{X_{ij}/M_{ij}}{X_{it}/M_{it}}$$

X_{ij} : i ülkesinin j ülkesine yaptığı belli bir mal veya endüstri ihracatı

X_{it} : i ülkesinin t ülkesine yaptığı toplam ihracat

M_{ij} : i ülkesinin j ülkesinden yaptığı belli bir mal veya endüstri malı ithalatı

M_{it} : i ülkesinin t ülkesinden yaptığı toplam ithalat

Bu çalışmada toplam ticaret değerleri STA ülkelerine yapılan ticaret olarak dikkate alınmıştır.

Ekonomik Topluluğu ile ortaklık anlaşmasına girilerek başlamış ancak 1980 sonrası dış açılma süreci ve 1996 yılında GB üyeliği ile daha da derinleşerek devam etmiştir.

STA'lar Türkiye'nin dış açılma sürecinde dünya ile olan entegrasyonunu ve ülke çeşitlendirmesini sağlaması için önemli bir araç gibi görünmekle birlikte, uygulamaya bakıldığında Türkiye'nin bütünleşme sürecine girdiği ülkeleri kendisinin belirlemediği görülmektedir. Bunun en önemli nedeni, Türkiye'nin AB ile olan GB kapsamında AB'nin dış ticaret politikasına uyma zorunluluğudur. Dolayısıyla Türkiye'nin STA imzalamasının diğer bir nedeni de AB'nin söz konusu ülkelerle STA imzalamış olmasıdır.

Türkiye'nin ilk STA'sı olan EFTA ülkeleri ile 1992 yılında imzalanan Anlaşma, AB'nin ortak ticaret politikasından bağımsız olarak kendi iradesiyle imzaladığı iki anlaşmadan ilkidir. İkincisi ise 2018 yılında Venezüella ile imzalanan ve iç onay sürecinde bulunan STA'dır. Ancak bu Anlaşma AB'nin ortak ticaret politikası kapsamında olmadığı için sonucu belirsizliğini korumaktadır. Türkiye'nin Gürcistan ile STA'sını ise yine GB'nin ortak ticaret politikasına uyum yükümlülüğü kapsamında ancak söz konusu ülke ile ilişkilerini geliştirmek amacıyla AB'den önce imzaladığı görülmektedir. Bunlar dışındaki bütün STA'lar AB'nin STA imzaladığı ülkelerle ve AB bu ülkelerle Anlaşma imzaladıktan sonra gerçekleştirilmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye'nin imzaladığı STA'ların taraf ülkelerle ticaret hacmini artırdığı gözlenmektedir. Bu anlaşmaların bir kısmı Türkiye'ye yeni ihracat pazarları kazandırarak ihracatında ülke çeşitlenmesi yaratırken, diğer bir kısmı ithalat bağımlılığını daha da artırmıştır. Özellikle Güney Kore gibi Uzak Doğu ülkeleriyle ticari ilişkiler zaten öncesinde de teknoloji yoğun mallar ithalatı ağırlıklı olarak yapıldığından, söz konusu ülke ile ticaret ilişkisindeki yoğunluğu STA'ya bağlamak zordur. Bu gibi ülkelerle anlaşma imzalanmasının en önemli nedeni AB ile bu ülkeler arasında imzalanan STA'ların Türkiye üzerindeki ticaret saptırıcı etkilerini azaltma çabası olarak değerlendirilebilir. Nitekim daha önce de belirtildiği üzere Türkiye, AB üyesi olmadan AB'nin GB'ne dâhil olduğu için, AB ile STA imzalayan ülkelerin ürünleri herhangi bir vergiye tabi olmadan Türkiye gümrük sınırlarına girebilmektedir. Bu durum Türkiye açısından bir vergi geliri kaybı anlamına gelmektedir. Türkiye'nin söz konusu ülkelere ürünlerini satarken gümrük vergisinden muaf olmaması ise doğal olarak ihracatını olumsuz etkilemektedir. Bu sorun AB'nin STA imzaladığı taraflara Türkiye ile benzer anlaşma yapmayı zorunlu kılması ile çözülebilir. Oysa AB-STA Anlaşma metninde böyle bir anlaşmanın sadece tavsiye kararı olarak yer alması, bu ülkelerin Türkiye ile STA imzalamak konusunda isteksiz kalmalarına neden olmaktadır. AB ile STA imzalamış olduğu halde Türkiye ile henüz STA imzalamamış olan ülkelere Güney Afrika, Cezayir ve Meksika örnek verilebilir.

AB'nin dış ticareti serbestleştirmek amacıyla özellikle STA'ları aktif olarak kullandığı görülmektedir. Türkiye'nin AB'ye tam üye olmadan GB'ne dâhil olması, AB'nin imzaladığı STA müzakerelerinde ticari bir taraf olarak kendi çıkarlarını koruyamamasına neden olduğu gibi bağımsız bir ekonomik bütünleşme ve STA politikası izlemesine de engel olmaktadır. Bu nedenle, belirtilen olumsuzlukların giderilmesi için son dönemde yoğun olarak tartışılan "Gümrük Birliği ilişkilerinin güncellemesi" gündemine bağımsız bir STA

ve dış ticaret politikası belirlenebilmesi tartışmasının da dâhil edilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- Atalay, I. (2011), *Türkiye’nin Dış Ticaretinde Serbest Ticaret Anlaşmaları Hakkında Bilgi ve Değerlendirme Notu*, Ankara: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği.
- Ateş, E. (2017), “Türkiye’nin İmzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA): Dış Ticaret Etkileri İki Yanlı Sektörel Bir Analiz”, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Atılgan, T. & S. Kanat (2006), “The Effects of The EU Customs Union with Turkey on the Turkish Textile and Clothing Sector”, *Fibers and Textile in Eastern Europe*, October/December, 14(58), 11-15.
- Aynacı, T. (2015), “Gümrük Birliği’nin Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticaretine Etkisi”, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*.
- Balassa, B. (1977), “Revealed’ Comparative Advantage Revisited: An Analysis of Relative Export Shares”, *The Manchester School*, 45, 327-344.
- Balkır, C. (2010), *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme: Kuram, Politika ve Uygulama AB ve Dünya Örnekleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Berk, A. & T. Bal & İ. Uçum (2016), “Yaş Meyve Ve Sebze Dış Ticaretinde Türkiye’nin Rekabet Durumu”, *12. Tarım Ekonomisi Kongresi*, 25-27 Mayıs.
- Çınar, S. & M. Özçalık (2013), “İmalat Sanayi Sektörünün Rekabetçilik Analizi: Türkiye ve G8 Ülkeleri Panel Veri Analizi”, Paper presented at *EconAnadolu 2013: Anadolu International Conference in Economics III*, 1-15.
- Doğan, A. & A. Uzun (2014), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 325-344.
- Ekonomi Bakanlığı (2019), <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/SerbestTic-YururlukteBulunanSTA.jsessionid=PFC535HUKJMWvQmSDRvrOy3_04g2mHUN0G U5RGDhmPk9ImLUKKnrl-736178907?_afLoop=858153955575412&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#!%40%40%3F_afrWindow>, 23.03.2019.
- Ekonomi Bakanlığı (2019), <<https://www.ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/muzakere-sureci-tamamlanan-stalar>>, 23.03.2019.
- Eren, T. (2013), “Türkiye’nin Serbest Ticaret Antlaşmaları’nın Dış Ticaretine Etkileri ve Sorunlar”, *Maliye Finans Yazıları*, 28-47.
- Erlat, G. & H. Erlat (2005), “Do Turkish Exports Have Comparative Advantage with Respect to the European Union Market, 1990-2000”, *Proceedings of the Middle East Economic Association*, 7.
- Erlat, G. & O. Akyüz (2001), “Country Concentration of Turkish Export and Imports Over Time”, *Economics Web Institutes*.
- Foxley, A. (2010), *Regional Trade Blocks The Way to the Future*, Washington: Carnegie Endowment for International Peace.
- Frankel, J. & S.-J. Wei (1998), “Open Regionalism in a World of Continental Trade Blocs”, *IMF Working Paper*.

- Kalaycı, C . (2017), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türkiye’nin Dış Ticaretine Etkileri: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi Uygulaması”, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 3(2), 133-147.
- Koçtürk, O, & A. Kocaefe (2014), “Serbest Ticaret Anlaşmalarının Türk Dış Ticareti Üzerine Etkileri”, *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 20, 65-77.
- Krugman, P. (1991), “The Move Toward Free Trade Zones”, *Economic Review*, Federal Reserve Bank of Kansas City, 9-41.
- Küçüksakarya, S. (2014), “Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Endüstri-İç Ticaret”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*.
- Pınar, Ö. & Ş. Boran & G. Sevilmiş (2013), “Küreselleşme Sürecinde Yükselen Aktör: Serbest Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye”, *AR&GE Bülten*.
- Seymen, A.D. (2009), *Türkiye’nin Dış Ticaret Yapısı ve Rekabet Gücü*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Seymen, D. & Ö. Bilici & S. Şanlısoy (2009), “Türk Dış Ticareti’nin Yönü, Dış Ticaret Politikası Perspektifinden Bir Değerlendirme”, *EconAnadolu 2009 Konferansı*, Eskişehir, 1-17.
- Şahinli, M.A. (2011), “Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi: Türkiye Pamuk Endüstrisi Üzerine Bir Uygulama”, *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 227-239.
- Urata, S. (2002), “Globalization and the Growth in Free Trade Agreements”, *Asia-Pacific Review*, 9(1), 20-32.
- WTO (2017), <<http://rtais.wto.org/UI/publicsummarytable.aspx>>, 09.03.2017.

EKLER

EK-1: Türkiye'nin Toplam İhracatı İçinde STA Ülkelerinin Payları (%) (1992-2017)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ETFA(1992)	2,03	1,61	1,53	1,36	1,45	1,58	1,32	1,36	1,17	1,01	1,13	1,14	1,06	1,12	1,39	1,24	2,47	4,24	2,12	1,40	1,71	1,89	2,41	4,31	2,29	1,84
İSVÇ(1992)	0,57	0,44	0,48	0,49	0,52	0,56	0,70	0,69	0,72	0,68	0,82	0,97	0,89	0,90	0,92	0,82	0,70	0,73	0,83	0,88	0,70	0,76	0,84	0,83	0,85	0,90
FİNLANDYA(1992)	0,14	0,11	0,17	0,19	0,19	0,19	0,22	0,25	0,27	0,23	0,28	0,45	0,41	0,40	0,42	0,38	0,28	0,39	0,26	0,29	0,28	0,20	0,21	0,18	0,20	0,19
AVUSTURYA(1992)	1,56	1,48	1,38	1,27	1,25	1,14	1,13	1,17	1,05	1,09	1,02	1,00	0,89	0,90	0,83	0,79	0,75	0,79	0,73	0,78	0,66	0,70	0,72	0,71	0,73	0,71
İSRAİL(1997)	0,61	0,52	0,68	1,11	1,10	1,49	1,78	2,20	2,44	2,57	2,39	2,29	2,08	2,00	1,79	1,55	1,47	1,49	1,83	1,77	1,51	1,75	1,57	1,88	2,07	2,17
ROMANYA(1997)	1,18	0,99	0,97	1,40	1,55	1,57	1,74	1,01	1,17	1,25	1,57	1,65	1,46	2,45	2,25	3,46	3,02	2,16	2,28	2,13	1,64	1,72	1,91	1,86	1,87	2,06
LİTVANYA(1997)	0,01	0,03	0,05	0,13	0,06	0,21	0,13	0,10	0,09	0,10	0,18	0,19	0,19	0,20	0,22	0,18	0,18	0,20	0,18	0,20	0,18	0,22	0,21	0,21	0,18	0,19
MACARİSTAN(1997)	0,18	0,24	0,32	0,74	0,44	0,51	0,42	0,46	0,40	0,54	0,56	0,60	0,55	0,52	0,57	0,52	0,44	0,39	0,38	0,34	0,43	0,44	0,49	0,49	0,58	0,69
ÇEKYA(1997)	0,46	0,38	0,34	0,55	0,46	0,32	0,26	0,25	0,37	0,35	0,36	0,40	0,35	0,39	0,44	0,54	0,53	0,48	0,61	0,66	0,52	0,51	0,53	0,53	0,56	0,56
ESTONYA(1998)	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,03	0,04	0,05	0,06	0,06	0,06	0,08	0,08	0,08	0,11	0,08	0,10	0,11	0,13	0,11	0,08	0,12	0,12
LETONYA(1998)	0,00	0,02	0,01	0,01	0,04	0,04	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,06	0,11	0,09	0,10	0,08	0,06	0,09	0,08	0,10	0,12	0,12	0,12	0,14	0,14
SLOVAKYA(1998)	0,00	0,10	0,07	0,08	0,09	0,10	0,07	0,06	0,07	0,09	0,09	0,13	0,17	0,17	0,20	0,26	0,23	0,21	0,40	0,26	0,26	0,29	0,30	0,38	0,27	0,27
SLOVENYA(1998)	0,00	0,00	0,00	0,15	0,11	0,13	0,14	0,15	0,17	0,20	0,19	0,22	0,30	0,45	0,48	0,48	0,48	0,58	0,51	0,46	0,56	0,44	0,47	0,50	0,65	0,65
BELGARİSTAN(1998)	0,49	0,56	0,74	0,85	0,68	0,67	0,79	0,88	0,91	0,96	1,05	1,12	1,42	1,61	1,83	1,92	1,63	1,36	1,31	1,20	1,11	1,30	1,29	1,17	1,67	1,67
POLONYA(2000)	1,27	1,53	1,38	1,26	1,09	0,97	1,08	0,83	0,83	0,77	0,85	1,03	1,10	1,13	1,24	1,34	1,20	1,29	1,32	1,30	1,22	1,36	1,52	1,62	1,86	1,86
MAKEDONYA(2000)	0,00	0,22	0,33	0,58	0,52	0,29	0,25	0,55	0,39	0,29	0,28	0,24	0,24	0,22	0,20	0,28	0,22	0,28	0,23	0,22	0,18	0,19	0,22	0,25	0,27	0,27
HRVATİSTAN(2002)	0,00	0,11	0,10	0,09	0,09	0,07	0,10	0,09	0,12	0,10	0,08	0,06	0,05	0,04	0,04	0,03	0,04	0,05	0,05	0,06	0,08	0,08	0,05	0,06	0,05	0,05
BOSNA HERSEK(2003)	0,00	0,01	0,01	0,04	0,10	0,12	0,14	0,15	0,10	0,09	0,12	0,13	0,16	0,17	0,18	0,41	0,43	0,22	0,20	0,20	0,16	0,18	0,20	0,20	0,22	0,22
HİNDİSTAN(2005)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,03	0,04	0,04	0,04	0,05	0,06	0,06	0,07	0,07
TUNİS(2005)	0,22	0,56	0,41	0,57	0,41	0,48	1,30	0,90	0,58	0,45	0,34	0,47	0,41	0,40	0,38	0,49	0,59	0,63	0,63	0,59	0,52	0,59	0,58	0,57	0,64	0,64
FAS(2005)	0,41	0,14	0,21	0,31	0,23	0,20	0,27	0,34	0,25	0,21	0,38	0,38	0,52	0,50	0,64	0,67	0,73	0,59	0,55	0,68	0,67	0,79	0,89	0,93	1,03	1,03
MİSİR(2007)	1,18	1,25	1,07	1,14	1,36	1,16	1,76	1,76	1,35	1,45	0,91	0,73	0,75	0,94	0,83	0,84	1,06	2,54	1,98	2,45	2,41	2,11	2,09	2,17	1,92	1,92
SİRİYE(2007)	1,47	1,58	1,40	1,26	1,28	1,02	1,15	0,87	0,66	0,90	0,74	0,87	0,62	0,75	0,71	0,74	0,84	1,39	1,62	1,19	0,93	0,67	1,14	1,06	0,93	0,93
ARNAVUTLUK(2008)	0,14	0,25	0,33	0,26	0,23	0,16	0,17	0,25	0,22	0,24	0,25	0,26	0,25	0,25	0,27	0,23	0,21	0,27	0,18	0,20	0,17	0,20	0,20	0,21	0,21	0,21
GÜRCİSTAN(2008)	0,08	0,22	0,27	0,31	0,48	0,66	0,63	0,43	0,47	0,46	0,29	0,33	0,32	0,37	0,48	0,68	0,70	0,75	0,68	0,81	0,82	0,82	0,82	0,77	0,83	0,83
KARADİĞ(2010)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,01	0,02	0,04	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,03	0,04	0,04
SERBİSTAN(2010)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,03	0,04	0,03	0,04	0,01	0,04	0,07	0,10	0,11	0,14	0,13	0,13
SİD(2011)	0,01	0,01	0,01	0,04	0,02	0,05	0,10	0,04	0,06	0,06	0,05	0,03	0,04	0,03	0,04	0,01	0,04	0,01	0,04	0,07	0,10	0,11	0,14	0,13	0,13	0,15
MÜDÜNCÜ(2011)	1,12	0,68	0,62	0,78	0,65	0,41	0,52	0,33	0,36	0,38	0,32	0,27	0,56	0,39	0,38	0,56	0,35	0,45	0,50	0,38	0,51	0,49	0,58	0,58	0,59	0,59
MORİTAN(2013)	0,01	0,01	0,04	0,01	0,02	0,00	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
GÜNEY KORE(2013)	1,30	0,60	0,52	0,46	0,44	0,21	0,14	0,38	0,47	0,29	0,15	0,12	0,13	0,14	0,18	0,14	0,21	0,23	0,27	0,39	0,35	0,30	0,30	0,40	0,43	0,36
MALEZYA(2015)	0,13	0,41	0,63	0,46	0,58	0,51	0,16	0,14	0,11	0,22	0,42	0,48	0,68	0,68	0,67	0,68	0,67	0,68	0,67	0,64	0,61	0,61	0,61	0,59	0,55	0,23
MOLDOVA(2016)	0,00	0,00	0,02	0,03	0,06	0,08	0,10	0,08	0,09	0,09	0,11	0,11	0,11	0,11	0,13	0,14	0,15	0,12	0,13	0,14	0,15	0,15	0,18	0,18	0,14	0,18
FAROE ADALARI(2017)	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
SİNGAPÜR(2017)	0,07	0,70	1,02	0,66	1,07	1,28	0,49	0,54	0,45	0,33	0,27	0,21	0,21	0,11	0,42	0,56	0,60	0,34	0,52	0,62	0,29	0,23	0,24	0,20	0,23	0,43

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

EK-2: Türkiye'nin Toplam İthalatı İçinde STA Ülkelerinin Payları (%) (1992-2017)

	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
EFTA(1992)	3.46	2.47	2.42	2.50	2.65	2.65	2.55	2.12	3.58	4.87	4.90	4.47	3.80	3.24	3.40	3.08	1.97	2.16	2.43	2.21	4.23	2.56	1.51	1.59	3.33		
İSTEC (1992)	1.51	2.79	1.56	2.39	2.84	3.41	3.70	5.43	5.18	1.74	1.48	1.74	1.71	1.94	1.74	1.60	1.45	1.85	1.69	1.69	1.40	1.45	1.28	1.10	0.74	0.76	
FINLANDIYA(1992)	0.70	1.16	0.79	1.11	1.10	1.30	1.56	1.90	2.00	0.96	1.03	1.02	1.12	1.31	1.33	1.13	0.89	0.78	0.98	0.86	0.73	0.82	0.72	0.70	0.47	0.40	
AVUSTURYA(1992)	1.92	2.08	1.16	1.36	2.35	1.91	1.86	1.33	1.63	1.74	1.70	1.28	1.26	1.56	1.16	1.16	1.16	1.26	1.26	1.29	1.07	1.15	1.09	0.71	0.63		
İSRAİL(1997)	0.42	0.41	0.54	0.47	0.44	0.48	0.62	0.73	0.93	1.28	1.06	0.66	0.73	0.69	0.56	0.44	0.72	0.76	0.73	0.85	0.72	0.96	1.19	0.81	0.77	0.64	
ROMANYA(1997)	1.12	1.02	0.98	1.03	1.01	0.81	0.75	0.99	1.24	1.16	1.28	1.38	1.74	1.96	1.91	1.83	1.76	1.60	1.86	1.58	1.57	1.43	1.39	1.25	1.11	1.34	
LİTVANYA(1997)	0.02	0.05	0.03	0.09	0.07	0.08	0.17	0.15	0.13	0.19	0.21	0.20	0.18	0.14	0.10	0.07	0.10	0.06	0.06	0.06	0.09	0.07	0.09	0.12	0.14	0.21	
MACARİSTAN(1997)	0.42	0.29	0.24	0.20	0.22	0.22	0.33	0.23	0.40	0.45	0.63	0.60	0.72	0.81	0.92	0.84	0.64	0.74	0.62	0.50	0.49	0.49	0.49	0.63	0.66	0.65	
ÇEKYA(1997)	0.80	0.76	0.41	0.29	0.22	0.20	0.20	0.20	0.29	0.31	0.61	0.64	0.67	0.60	0.49	0.69	0.65	0.73	0.72	0.73	0.85	1.04	1.00	1.07	1.29	1.21	
ESTONYA(1998)	0.00	0.01	0.01	0.04	0.03	0.06	0.02	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.02	0.05	0.05	0.07	0.10	0.13	0.07	0.10	0.13	0.10	0.12	0.13	0.12	0.13	
LETONYA(1998)	0.00	0.01	0.02	0.01	0.01	0.00	0.01	0.00	0.02	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02	0.01	0.04	0.04	0.05	0.07	0.07	0.07	0.06	0.10	0.06	
SLOVAKYA(1998)	0.00	0.07	0.11	0.12	0.05	0.05	0.05	0.11	0.09	0.12	0.10	0.12	0.11	0.13	0.21	0.32	0.31	0.38	0.45	0.58	0.50	0.37	0.44	0.38	0.41	0.48	0.38
SLOVENYA(1998)	0.00	0.00	0.00	0.10	0.04	0.06	0.09	0.12	0.10	0.12	0.11	0.13	0.21	0.19	0.14	0.14	0.12	0.12	0.16	0.16	0.14	0.13	0.12	0.12	0.17	0.15	0.16
BULGARİSTAN(1998)	0.08	0.83	0.84	1.13	0.83	0.84	0.80	0.73	0.85	0.85	0.99	0.98	0.95	1.02	1.19	1.15	0.91	0.79	0.92	1.03	1.16	1.10	1.18	1.09	1.08	1.19	
POLONYA(2000)	0.38	0.31	0.30	0.18	0.18	0.19	0.18	0.20	0.30	0.41	0.48	0.60	1.02	1.07	1.03	0.97	0.98	1.29	1.41	1.45	1.29	1.27	1.27	1.44	1.63	1.47	
MAKEDONYA(2000)	0.00	0.07	0.08	0.14	0.07	0.06	0.03	0.02	0.02	0.02	0.03	0.04	0.05	0.04	0.04	0.03	0.01	0.03	0.03	0.03	0.04	0.03	0.03	0.04	0.04	0.04	
HİRVATİSTAN(2002)	0.00	0.01	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.02	0.04	0.03	0.04	0.05	0.08	0.11	0.16	0.11	0.10	0.07	0.07	0.07	0.07	0.09	
BOSNA HERSEK(2003)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.04	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.04	0.04	0.04	0.04	0.05	0.05	0.07	0.12	0.15	
HİLİSTİN(2005)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
TUNES(2005)	0.13	0.21	0.22	0.13	0.11	0.12	0.14	0.16	0.12	0.18	0.14	0.14	0.10	0.10	0.11	0.14	0.18	0.17	0.15	0.10	0.08	0.11	0.08	0.07	0.11	0.09	
FAS(2006)	0.13	0.20	0.17	0.15	0.19	0.11	0.10	0.11	0.13	0.09	0.13	0.11	0.11	0.12	0.12	0.12	0.18	0.17	0.21	0.21	0.17	0.18	0.23	0.26	0.34	0.46	
MİSR(2007)	0.26	0.56	0.53	0.59	0.62	0.52	0.86	0.27	0.26	0.22	0.23	0.27	0.26	0.23	0.28	0.38	0.44	0.46	0.50	0.57	0.57	0.65	0.59	0.59	0.73	0.85	
SURİYE(2007)	0.23	0.23	0.19	0.72	0.71	0.94	0.67	0.75	1.00	1.12	0.61	0.38	0.25	0.12	0.13	0.15	0.16	0.16	0.24	0.14	0.03	0.03	0.05	0.02	0.03	0.03	
ARNAVULİK(2008)	0.00	0.03	0.01	0.00	0.02	0.01	0.01	0.00	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.02	0.00	0.05	0.05	0.04	0.03	0.04	0.02	0.01	0.01	
GÜRCİSTAN(2008)	0.03	0.07	0.11	0.14	0.07	0.14	0.20	0.23	0.28	0.21	0.27	0.39	0.31	0.25	0.25	0.17	0.26	0.20	0.16	0.13	0.08	0.08	0.10	0.11	0.11	0.09	
KARADAG(2010)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	
KIRGIZİSTAN(2010)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
ŞİLİ(2011)	0.12	0.14	0.03	0.05	0.02	0.05	0.05	0.09	0.17	0.18	0.15	0.23	0.18	0.28	0.23	0.31	0.16	0.14	0.17	0.20	0.20	0.16	0.15	0.14	0.12	0.11	
ÜRDÜN(2011)	0.11	0.08	0.06	0.06	0.07	0.06	0.02	0.04	0.05	0.03	0.04	0.02	0.01	0.02	0.01	0.01	0.01	0.01	0.02	0.03	0.04	0.03	0.05	0.06	0.05	0.05	
MORİTUS(2013)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	0.00	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
GÜNEY KORE(2015)	1.63	2.11	1.23	1.59	1.65	2.24	2.45	2.14	2.17	1.83	1.75	1.89	2.64	2.98	2.58	2.57	2.03	2.21	2.57	2.62	2.59	2.42	3.12	3.41	3.21	2.83	
MALEZYA(2015)	0.62	0.54	0.73	0.76	0.54	0.58	0.62	0.54	0.49	0.58	0.48	0.56	0.66	0.67	0.74	0.75	0.68	0.61	0.65	0.64	0.65	0.49	0.48	0.65	1.01	1.34	
MOLDOVA(2016)	0.01	0.19	0.11	0.07	0.06	0.06	0.04	0.04	0.03	0.01	0.01	0.02	0.04	0.04	0.04	0.05	0.05	0.08	0.10	0.18	0.09	0.17	0.16	0.15	0.07	0.08	
FAROE ADALARI(2017)	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	
SİNGAPUR(2017)	0.60	0.56	0.23	0.31	0.57	0.39	0.43	0.43	0.56	0.35	0.37	0.28	0.28	0.29	0.30	0.27	0.18	0.20	0.19	0.26	0.15	0.23	0.19	0.25	0.18	0.17	

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

EK-3: Türkiye'nin Toplam İhracat Büyüme Hızları ve STA Ülkelerine Yapılan İhracatın Büyüme Hızları (1990-2017)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
EFTA(1992)	-16,99	-3,68	-0,52	3,00	6,78	3,02	2,78	1,04	0,64	3,20	5,51	6,93	8,09	10,38	10,46	16,12	17,05	12,32	10,19	11,43	8,52	12,25	14,10	10,49	7,05
EÜEC(1992)	-19,69	1,50	8,11	9,86	11,80	14,48	11,82	11,50	11,03	15,48	16,72	17,19	17,25	17,38	17,02	16,17	13,77	14,44	16,07	14,18	15,30	13,57	12,70	11,80	11,98
FINLANDIYA(1992)	-21,45	22,26	25,80	21,25	18,74	18,15	17,49	14,60	20,59	23,58	22,85	22,54	22,01	22,54	22,01	13,50	14,10	15,89	16,05	14,39	13,50	13,56	12,70	11,62	11,21
AUSTURYA(1992)	-1,06	4,26	6,32	6,12	5,56	4,83	4,53	3,12	4,53	4,84	6,82	7,75	8,47	8,42	9,08	9,59	7,69	7,45	8,85	7,65	7,50	7,54	6,73	6,53	6,53
İSRAİL(1997)	-10,71	40,78	38,70	29,77	34,33	32,19	30,69	28,07	27,59	25,36	25,40	24,66	23,96	22,44	21,45	18,11	19,07	18,85	17,68	17,49	17,49	17,40	15,94	15,67	15,65
ROMANYA(1997)	-12,38	0,65	20,39	16,07	15,70	18,04	6,46	8,23	9,51	12,59	15,85	17,30	16,44	20,48	22,52	21,74	16,14	16,24	15,95	14,27	13,81	13,86	12,89	12,08	12,29
LİTVANYA(1997)	186,79	145,23	173,32	81,90	109,46	71,17	51,93	43,88	42,11	44,23	45,56	45,34	43,39	40,89	40,91	37,74	31,84	32,15	32,12	30,34	31,05	28,63	26,37	24,37	24,37
MACARİSTAN(1997)	39,10	47,02	80,93	39,74	37,80	27,10	24,05	19,21	22,72	22,24	23,89	23,81	22,55	22,95	25,10	22,40	17,94	16,79	16,72	15,92	16,38	15,91	15,29	15,36	15,91
ÇEKYA(1997)	11,81	9,05	13,15	15,64	9,66	4,88	5,67	8,66	8,55	9,56	12,59	12,82	14,09	15,17	17,37	17,61	14,06	15,48	16,08	14,52	15,68	13,36	12,40	12,60	12,10
ESTONYA(1998)	-55,52	9,38	72,86	61,91	53,89	44,86	45,08	39,23	39,26	39,08	38,04	39,25	40,82	40,06	37,77	44,43	34,72	31,33	32,07	31,86	31,11	28,88	25,22	26,01	27,45
LETONYA(1998)	-	-14,50	27,26	25,80	21,25	18,74	18,15	17,49	14,60	20,59	23,58	22,85	22,54	22,01	22,54	22,01	13,50	14,10	15,89	16,05	14,39	13,50	13,56	12,70	11,62
SLOVAKYA(1998)	-	-9,68	1,23	6,36	9,83	2,31	1,09	3,17	6,42	7,75	12,92	17,46	17,11	18,53	21,27	20,39	16,70	20,55	18,60	17,43	17,14	16,72	16,67	14,24	16,35
SLOVENYA(1998)	-	-	-	-6,90	0,97	3,00	2,44	4,81	7,50	7,76	10,96	15,73	19,83	19,96	19,73	20,53	18,61	14,20	16,73	15,14	15,44	15,26	14,98	14,96	15,34
BULGARİSTAN(1998)	19,36	36,03	36,37	21,40	19,48	19,78	18,25	16,96	17,12	18,07	21,61	23,33	23,97	24,59	25,03	23,63	18,98	18,34	17,80	17,06	17,05	16,40	14,65	15,68	15,76
POLONYA(2000)	26,03	15,71	13,50	7,98	6,50	7,71	2,38	-0,81	2,91	6,28	9,11	11,63	12,18	13,22	14,59	14,53	12,22	12,50	12,54	12,17	12,12	12,32	11,61	11,70	11,86
MAKEDONYA(2000)	-	33,74	31,33	21,78	18,05	12,43	15,69	15,61	11,48	11,62	12,45	13,19	12,85	12,37	14,92	14,54	13,33	12,07	12,16	11,05	10,86	11,19	10,34	10,59	9,93
HİRVATİSTAN(2002)	-	13,42	20,66	17,21	20,24	11,60	11,03	6,39	8,56	11,55	17,61	19,18	20,82	21,27	23,85	21,60	17,24	17,17	16,02	14,09	13,40	14,59	13,25	13,14	13,13
BOSNA HERSEK(2003)	-	-29,39	50,65	76,96	69,29	59,74	50,40	36,03	31,84	34,15	35,20	36,97	36,28	34,86	42,09	41,20	31,02	29,00	28,50	26,48	25,59	25,21	23,47	22,67	22,26
FİLİSTİN(2005)	-	-	-	-	-	-	-	0,72	-1,71	1,31	-4,02	4,03	9,93	8,27	8,48	10,25	11,56	12,08	12,82	13,17	13,49	13,37	12,47	11,60	
TUNUS(2005)	17,54	25,40	18,86	18,94	20,48	39,69	26,02	16,68	12,88	9,57	15,01	15,13	15,12	14,77	17,49	19,14	16,63	16,28	16,07	15,17	15,02	14,42	13,21	13,12	12,57
FAS(2006)	-63,65	-20,10	3,50	-3,65	-3,07	8,58	5,97	1,88	5,49	8,59	10,43	15,16	14,94	17,07	17,95	18,82	14,41	13,82	15,39	15,13	15,24	15,56	14,39	14,20	14,15
MİSR(2007)	10,33	5,88	12,36	16,20	11,90	18,24	15,21	10,14	10,36	6,52	6,47	8,72	11,17	10,58	11,62	14,07	17,26	15,30	15,67	16,50	14,89	14,32	13,39	12,17	11,01
SURİYE(2007)	10,47	8,37	7,98	9,23	4,45	6,14	1,03	-1,98	2,96	2,12	6,01	5,15	7,47	7,68	9,09	10,80	11,72	12,65	11,15	4,26	7,69	10,12	8,86	7,84	7,64
ARNAVUTLUK(2008)	82,53	69,27	40,11	27,01	14,70	13,73	17,93	14,53	15,07	14,44	16,83	18,64	18,65	18,17	19,36	18,53	16,39	14,61	14,49	13,40	12,94	13,23	12,12	11,85	12,43
GÜRCİSTAN(2008)	197,06	140,29	80,33	75,55	71,73	55,49	38,61	35,47	32,28	24,41	26,57	26,75	27,45	28,94	30,72	33,09	27,91	26,23	27,02	26,37	24,94	24,51	21,92	21,22	20,42
KAZAKİSTAN(2010)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SİRİSTAN(2010)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SİLİ(2011)	9,91	15,65	65,39	41,93	48,71	58,37	31,48	33,37	31,22	27,62	22,10	24,75	22,81	23,92	24,30	20,83	23,85	25,57	25,97	25,94	24,07	22,61	22,31	22,11	
ÜRDÜN(2011)	-36,05	-17,50	1,14	-2,01	-8,23	-2,44	-8,50	-6,06	-3,52	-3,36	-0,84	2,83	4,44	4,92	5,93	6,66	6,19	7,17	6,11	8,04	7,46	8,08	7,33	6,30	5,87
MORİTUS(2013)	-18,52	124,69	24,96	22,26	-7,87	6,97	0,91	-0,90	-1,42	-1,36	2,91	8,29	10,68	12,32	19,34	20,26	15,48	15,81	19,12	16,76	16,60	15,45	14,25	13,78	15,98
GÜNEY KORE(2013)	-52,11	-29,93	-19,39	-14,53	-22,25	-23,76	-8,62	-4,68	-11,69	-11,73	-10,27	-7,03	-4,87	-4,85	-4,43	-4,55	-4,22	1,22	2,63	5,51	5,22	4,28	4,19	4,86	4,25
MALEZYA(2015)	27,07	144,58	73,74	62,59	47,88	14,08	9,78	9,53	7,12	23,14	25,31	8,83	8,85	8,55	10,31	12,82	14,72	14,71	12,65	11,43	13,51	12,65	11,30	12,51	11,43
MOLDOVA(2016)	2535,90	1466,42	689,27	458,61	328,40	251,03	181,37	154,75	131,11	120,40	108,07	101,53	93,92	88,71	84,61	81,13	69,65	66,83	61,83	59,73	60,36	61,83	59,73	56,64	51,28
FAROE ADALARI(2017)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SİNGAPORE(2017)	22,96	36,95	13,21	26,02	30,02	5,20	5,62	3,09	0,68	0,03	0,19	-2,13	-1,70	9,65	8,01	13,93	7,74	10,50	11,95	7,82	6,30	6,21	6,65	6,21	5,65
TÜRKİYENİN TOPLAM İHRACATI	32,00	24,80	23,01	18,89	17,70	15,06	12,55	11,50	11,65	11,99	13,60	15,15	15,24	15,32	15,97	16,40	13,64	13,52	13,77	13,73	13,02	12,58	11,56	11,01	10,97

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

EK-4: Türkiye'nin Toplam İthalat Büyüme Hızları ve STA Ülkelerine Yapılan İthalatın Büyüme Hızları (1990-2017)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	
ETA(1992)	-8,09	-15,07	4,08	8,89	10,23	6,73	2,28	3,85	7,21	12,25	14,16	14,25	14,19	13,56	14,17	13,75	7,67	9,42	11,10	9,91	13,18	2,21	6,21	2,21	6,21	2,21
İSVÇ(1992)	92,64	12,96	32,63	31,31	32,21	28,50	30,68	26,33	10,47	9,20	12,64	14,43	15,39	14,56	14,61	14,40	13,43	12,74	13,06	11,99	11,16	10,55	8,92	8,22	8,22	8,68
FINLANDIYA(1992)	72,58	17,52	32,66	25,37	27,04	26,43	25,48	27,56	22,47	13,70	15,00	17,41	18,74	18,71	17,33	16,46	14,77	14,14	14,25	12,64	12,59	11,55	10,44	9,65	9,64	9,24
AUSTURYA(1992)	12,88	-13,63	3,16	17,88	12,22	13,64	8,76	7,68	4,64	7,61	10,23	11,75	9,69	10,00	11,12	8,90	9,47	10,03	9,17	9,07	8,82	7,74	7,27	6,83	6,83	6,83
ROMANYA(1997)	25,46	13,88	19,73	18,69	19,21	19,51	17,39	20,74	18,82	15,18	18,09	17,67	18,07	17,44	18,40	18,19	15,19	15,79	17,44	15,42	16,54	16,66	13,17	11,71	11,71	10,59
KRMA(1998)	17,44	-5,46	12,83	14,57	9,00	5,07	6,62	12,86	7,26	9,96	12,72	17,08	18,34	16,22	18,12	17,85	13,66	15,54	15,25	13,52	13,40	12,42	10,60	9,37	10,54	10,54
LİTVANYA (1998)	208,74	30,83	90,07	61,97	54,31	61,55	45,26	41,40	37,34	37,80	36,39	35,66	31,62	38,22	24,64	26,76	18,61	20,00	20,22	21,46	19,19	19,30	19,00	18,83	20,69	20,69
MACARİSTAN(1998)	-10,74	-24,43	-10,28	-0,70	1,86	7,80	-0,31	10,51	7,53	12,87	14,16	17,97	19,14	20,27	19,60	17,52	14,67	15,82	15,62	13,87	13,32	12,84	12,05	11,96	11,41	11,62
ÇEKYA(1998)	-21,40	-28,20	-17,13	-12,34	-11,72	-10,68	-10,88	-1,81	4,03	5,61	8,32	11,17	10,82	9,32	13,13	13,03	10,67	11,62	12,47	12,70	13,51	12,43	11,44	11,61	11,62	11,62
ESTONYA(1999)	490,77	80,69	182,91	123,60	121,41	61,33	34,98	36,69	9,69	7,30	33,42	43,47	42,60	44,22	45,84	46,48	35,52	36,90	37,70	36,02	35,90	32,70	30,77	28,47	28,47	28,38
LETONYA(1999)	757,43,59	337,6,48	856,87	454,47	239,10	199,53	139,93	175,27	51,66	50,79	70,08	61,62	65,94	74,02	84,81	73,56	75,29	73,21	73,65	70,72	67,01	62,96	57,38	57,67	52,62	52,62
SLOVAKYA(1998)	-	9,79	25,50	1,98	0,47	1,23	11,06	11,28	9,46	17,76	22,59	21,76	24,40	23,85	25,33	26,17	23,70	23,13	21,55	20,22	20,58	18,51	17,29	17,01	16,00	16,00
SLOVENYA(2000)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
BULGARİSTAN(1998)	8,33	-6,69	21,43	12,74	12,73	8,55	4,00	9,54	6,43	8,52	10,74	12,87	13,69	15,38	15,51	14,05	9,90	11,91	13,46	13,35	12,69	12,24	10,55	9,85	10,58	10,58
POLONYA(2000)	5,13	-10,69	-9,02	-2,19	1,20	-0,90	-0,92	8,36	7,64	10,96	15,31	22,57	22,75	22,21	21,69	21,59	19,60	20,85	21,48	19,50	18,72	17,63	16,62	16,29	15,30	15,30
MAKEDONYA(2000)	-	-2,55	36,84	12,70	8,98	-6,38	-12,24	-7,57	-8,18	-2,71	3,05	8,43	7,78	7,76	7,21	2,62	4,25	5,60	8,46	8,65	7,01	6,54	6,35	6,16	6,16	6,16
HİRVİSTAN(2003)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
BOSNA HERSEK(2003)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
FLİSTİN(2005)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TUNUS(2005)	101,30	28,44	14,64	12,90	14,27	12,72	11,66	9,77	10,07	8,85	11,13	10,36	10,85	11,99	14,35	16,73	12,71	13,07	11,65	9,69	11,26	8,80	6,94	8,43	7,91	7,91
FAS(2006)	102,71	15,01	21,09	29,11	12,22	8,04	6,01	11,96	2,89	8,74	9,09	11,21	12,91	13,50	13,54	16,92	13,96	15,52	14,99	14,32	15,16	15,00	14,83	15,39	14,76	14,76
MİSİR(2007)	78,55	45,29	52,97	46,68	46,63	37,23	9,20	11,51	5,06	7,22	11,21	13,01	12,58	14,52	17,40	18,47	15,09	16,55	18,07	16,92	17,13	15,62	14,07	14,26	15,14	15,14
STRYE(2007)	27,45	-9,63	68,74	55,17	53,40	33,78	28,28	33,60	27,05	19,34	15,46	13,58	7,80	9,33	11,06	11,88	8,69	12,57	10,14	11,14	2,20	3,54	-0,18	0,82	1,10	1,10
ARNAVUTLUK(2008)	100,38	31,59	13,03	79,67	30,81	21,55	6,64	15,51	16,97	16,24	16,15	27,00	25,11	20,90	24,58	26,24	10,33	29,04	29,84	26,62	24,12	23,78	19,15	14,03	14,16	14,16
GÜRCİSTAN(2008)	246,33	101,44	99,45	50,57	59,83	55,97	46,89	49,21	39,59	36,10	40,61	37,95	34,21	33,06	29,04	31,81	25,12	33,70	22,83	18,34	17,93	17,81	16,76	15,75	15,16	15,16
KARADAG(2010)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SİRBİSTAN(2010)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SİLİZYON(2011)	51,40	-47,37	-11,68	-22,38	-1,28	-1,75	3,59	16,11	11,35	11,00	17,23	16,61	20,81	21,74	16,56	12,29	14,34	16,08	15,11	13,59	12,37	10,59	9,24	9,42	9,42	9,42
ÜRÜN(2011)	0,43	-22,82	-4,61	4,16	3,94	-1,759	-5,44	1,29	-6,44	-2,88	-3,39	-4,51	1,09	-6,49	0,17	-1,11	3,07	5,37	7,04	5,14	7,71	7,43	6,11	6,11	6,11	6,11
MORİTUS(2013)	#SAIUC	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####	#####
GÜNEY KORE(2013)	66,61	-12,52	14,95	17,86	23,83	20,20	12,89	15,50	8,23	9,22	12,12	17,47	18,76	17,48	17,83	16,15	13,31	15,21	16,04	14,57	14,23	14,65	13,64	12,56	12,19	12,19
MALEYZYA(2015)	13,12	9,90	24,49	13,78	14,95	12,40	6,47	8,38	6,04	5,67	9,70	13,52	14,12	14,45	15,67	15,98	11,94	12,22	13,51	11,65	10,36	10,05	10,28	11,67	13,21	13,21
MOLDOVA (2016)	1559,43	242,05	107,73	69,76	53,97	37,55	29,88	19,09	4,51	10,31	17,85	21,71	24,93	22,95	25,55	25,91	25,83	29,72	24,30	26,94	25,26	23,34	20,32	20,32	20,32	20,32
FAROE ADALARI (2017)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
SİNGAPUR (2017)	-2,53	-31,32	-9,14	10,46	3,14	4,79	3,79	7,24	2,54	4,07	3,60	5,85	7,15	7,84	8,11	6,48	5,00	4,95	7,58	4,73	6,81	5,60	6,37	6,07	6,07	6,07
TÜRKİYE'NİN TOPLAM İTHALATI	86,35	21,39	31,25	28,92	25,19	19,47	14,47	16,75	11,30	12,56	14,40	16,38	16,64	16,84	17,17	17,27	13,74	14,67	15,42	14,49	13,21	11,84	11,13	11,13	11,13	11,13

Kaynak: TÜİK verilerinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

EK-5: STA Kapsamında Türkiye'nin En Büyük İhracat Hacmine Sahip Olduğu Beş Ülke ile Yoğunlaşmasının Olduğu Ürün ve Ürün Grupları

İHRACAT				
1) İSRAİL	2) ROMANYA	3) POLONYA	4) BULGARİSTAN	5) MISIR
(4) Hububat, hububat ürünleri (6)Şeker, şeker ürünleri ve bal (7) Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri (11) İçkiler (12) Tütün ve tütün mamülleri (43)İşlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar (55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları (57) İlk şekillerde plastikler (64)Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya (66) Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya (67) Demir ve çelik (68) Demir ihtiva etmeyen madenler (77) Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları (78) Motorlu kara taşıtları (85) Ayakkabılar ve aksamı, (89) Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamül eşyalar	(7) Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri (23)Ham kauçuk (tabii ve sentetik) (24) Mantar, odun ve kereste (35) Elektrik enerjisi (52) İnorganik kimyasal ürünler (54)Tıp ve eczacılık ürünleri (56)Mineral kimyasal gübreler (57)İlk şekillerde plastikler (58)İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.) (59)Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler (63)Mantar ve ahşap eşya(mobilya hariç) (66)Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya (68)Demir ihtiva etmeyen madenler (69)Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere eşya (71) Güç üreten makineler ve araçlar (72) Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı (75)Büro makineleri ve otomatik veri işleme makineleri (82)Mobilya; yatak takımı, yatak payandaları ve yastıklar (83)Seyahat eşyası, el çantaları vb. taşıyıcı eşya (87)Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar (88)Fotoğraf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya vb.	(5) Meyve ve sebze (23)Ham kauçuk (tabii ve sentetik) (26)Dokuma elyafı ve bunların artıkları (55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları (57) İlk şekillerde plastikler (58)İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.) (62)Kauçuk ve kauçuktan eşya (65)Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya) (68)Demir ihtiva etmeyen madenler (73)Metal işleme makineleri (74)Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları (76)Haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar (77)Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları (78)Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası (81)Prefabrik yapılar; sıhhi su tesisatı, ısıtma ve sabit aydınlatma cihazları (84)Giyim eşyası ve bunların aksesuarları	(5) Meyve ve sebze (23)Ham kauçuk (tabii ve sentetik) (26)Dokuma elyafı ve bunların artıkları (28)Metal cevherleri, döktüntüleri, hurdaları (51)Organik kimyasal ürünler (53)Debat ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, tanen, boya, pigment, macun, mürçekkep (55)Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları (57)İlk şekillerde plastikler (58)İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.) (59)Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler (61)Başka yerde belirtilmeyen işlenmiş deri ve köseleler (62)Kauçuk ve kauçuktan eşya (63)Mantar ve ahşap eşya(mobilya hariç) (64)Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya (65)Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya) (68) Demir ihtiva etmeyen madenler (69)Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere eşya (72)Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı (73)Metal işleme makineleri (74)Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları (77)Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları, (85) Ayakkabılar ve aksamı	(2) Süt, süt ürünleri ve yumurtalar (26)Dokuma elyafı ve bunların artıkları (33)Petrol, petrokden elde edilen ürünler (51)Organik kimyasal ürünler (52) İnorganik kimyasal ürünler (53) Debat ve boyacılıkta kullanılan hülasalar, tanen, boya, pigment, macun, mürçekkep (55)Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları (57) İlk şekillerde plastikler (59) Başka yerlerde belirtilmeyen kimyasal maddeler ve ürünler (62) Kauçuk ve kauçuktan eşya hamurundan eşya (64)Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya (65)Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya) (67) Demir ve çelik (69)Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallere eşya (72) Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı (73)Metal işleme makineleri (74)Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.

EK-6: STA Kapsamında Türkiye'nin En Büyük İthalat Hacmine Sahip Olduğu Beş Ülke ile Yoğunlaşmasının Olduğu Ürün ve Ürün Grupları

İTHALAT				
1) EFTA	2) GÜNEY KORE	3) POLONYA	4) ROMANYA	5) MALEZYA
(2) Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	(23) Ham kauçuk (tabii ve sentetik)	(2) Süt, süt ürünleri ve yumurtalar	(4) Hububat, hububat ürünleri	(7) Kahve, çay, kakao, baharat ve ürünleri
(3) Balıklar ve diğer deniz ürünleri	(51) Organik kimyasal ürünler	(9) Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)	(21) İşlenmemiş kösele, deri ve kürk,	(9) Çeşitli yenilebilir ürünler (yağ, homojenize ürünler, sos, maya vb.)
(34) Petrol gazları, doğal gaz ver diğer mamul gazlar,	(57) İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.)	(55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	(22) Yağlı tohumlar, yağ veren meyveler,	(23) Ham kauçuk (tabii ve sentetik)
(41) Hayvansal sıvı ve katı yağlar	(62) Kauçuk ve kauçuktan eşya	(58) İlk şekilde olmayan plastikler (boru, hortum, levha, yaprak, plaka, şerit, film vb.)	(24) Mantar, odun ve kereste,	(24) Mantar, odun ve kereste
(53) Debatat ve boyacılıkta kullanılan hülusalat, tanen, boya, pigment, macun, mürekkep	(65) Tekstil ürünleri (iplik, kumaş, yer kaplamaları, hazır eşya)	(62) Kauçuk ve kauçuktan eşya	(28) Metal cevherleri, döküntüleri, hurdaları,	(26) Dokuma elyafı ve bunların artıkları
(54) Tıp ve eczacılık ürünleri	(67) Demir ve çelik	(63) Mantar ve ahşap eşya (mobilya hariç)	(33) Petrol, petrokden elde edilen ürünler	(42) Bitkisel sıvı yağlar ve fraksiyonları (rafine edilmiş olsun olmasın, kimyasal işlem görmemiş)
(55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	(69) Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallerden eşya	(64) Kağıt, karton ve kağıt hamurundan eşya	(55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları	(43) İşlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar
(72) Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı	(71) Güç üreten makineler ve araçlar	(66) Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya	(56) Mineral kimyasal gübreler (272 grubun dışındakiler)	(43) İşlem görmüş bitkisel ve hayvansal katı/sıvı yağlar, mumlar
(73) Metal işleme makineleri	(72) Özelliği olan belirli sanayiler için makineler ve aksamı	(67) Taş, alçı, çimento, amyant, cam, seramik vb. maddeden eşya	(62) Kauçuk ve kauçuktan eşya	(55) Uçucu yağlar, parfüm, kozmetik, tuvalet müstahzarları
(87) Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar	(73) Metal işleme makineleri	(69) Demir, çelik, bakır, nikel, alüminyum ve diğer adi metallerden eşya	(63) Mantar ve ahşap eşya (mobilya hariç)	(67) Demir ve çelik
(88) Fotoğraf, sinemacılıkta kullanılan alet ve cihazlar ile optik eşya vb.	(74) Diğer genel endüstri makina/cihazların aksamları	(71) Güç üreten makineler ve araçlar	(71) Güç üreten makineler ve araçlar	(71) Güç üreten makineler ve araçlar
(89) Başka yerde belirtilmeyen çeşitli mamul eşyalar	(76) Haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar	(76) Haberleşme, ses kaydetme ve sesi tekrar vermeye yarayan cihaz ve araçlar	(77) Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları	(77) Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları
(97) Altın, parasal olmayan (altın madeni ve konsantreleri hariç)	(78) Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası	(77) Elektrik makineleri, cihazları ve aletleri, vb. aksam, parçaları	(78) Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası	(78) Motorlu kara taşıtları, bisiklet ver motosikletler, bunların aksam ve parçası
	(87) Başka yerde belirtilmeyen mesleki, ilmi, kontrol alet ve cihazlar			

Kaynak: Yazarlar tarafından hazırlanmıştır.